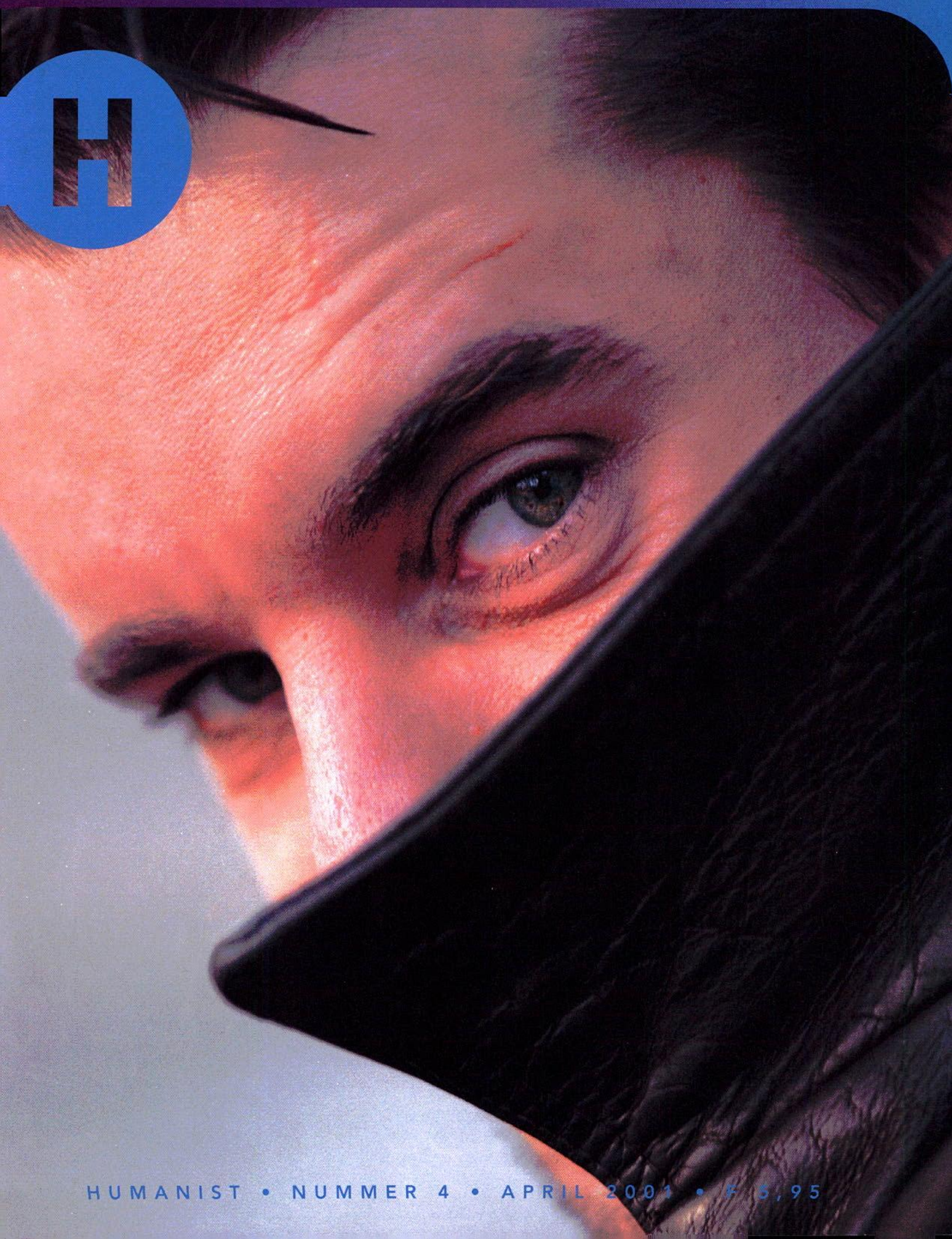

MOEYAERT • GENGWASSEN • NAAIKRANS • JONGEREN • HV IN DE TOEKOMST

HUMANIST • NUMMER 4 • APRIL 2001 • € 5,95

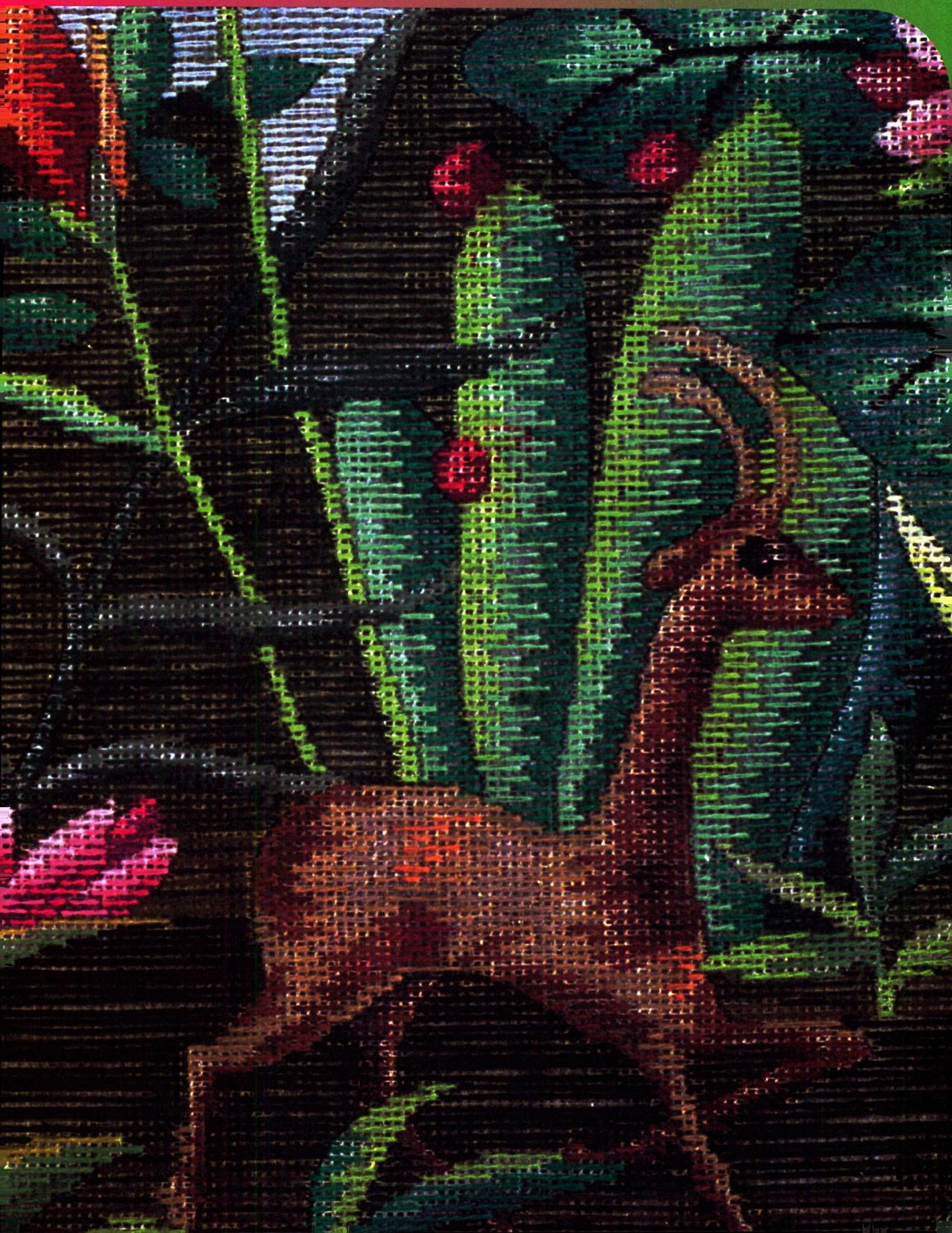

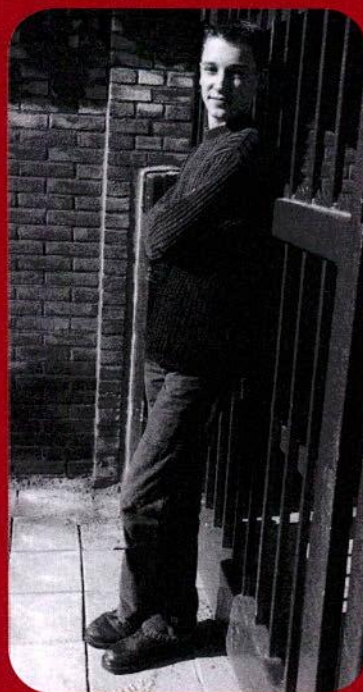
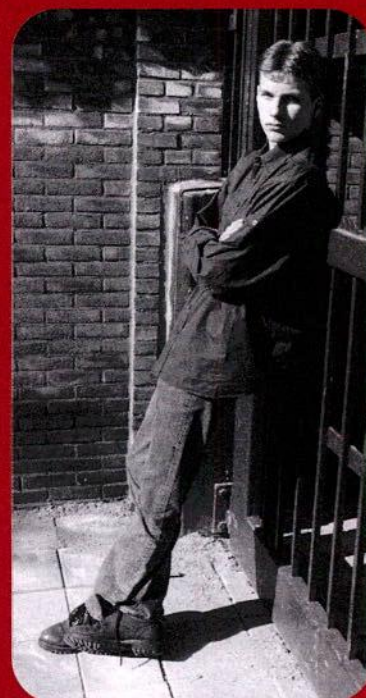
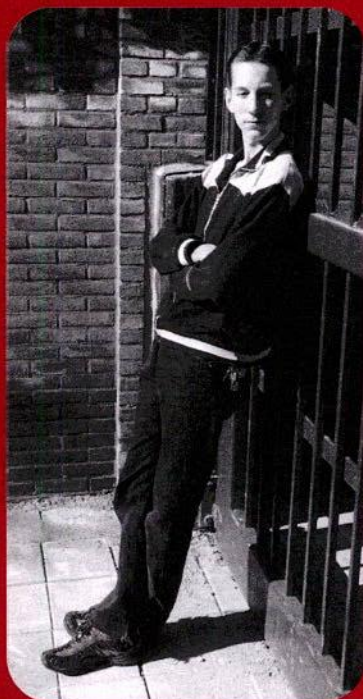

JONGEREN EN SOCIALE GRENZEN / 9

Ko Rink bestudeert al jaren hoe jongeren omgaan met sociale grenzen. Hij vraagt zich inmiddels af of opvoeden wel zin heeft. **Onderzoek.**

SLEPEND VERDRIET / 12

Schrijver Bart Moeyaert praat nooit over geluk. Tevredenheid vindt hij een veel mooier woord. **Een gesprek.**

GENVOEDSEL / 15

Tegenstanders van genetisch gemanipuleerde groenten willen dat 'Frankensteinvoedsel' niet. Voorstanders bejubelen de techniek als hét middel tegen hongersnood en armoede. Wat te denken? **Achtergrond.**

NAAIKRANS / 19

Borduursijde en vingerhoed mogen weer uit de kast. De naaikrans is terug van weggeweest. Nostalgie, of is de nieuwe vrouw opgestaan? **Reportage.**

HV IN DE TOEKOMST / 22

Wat moet het Humanistisch Verbond zich tot taak stellen voor de nabije toekomst? Vijf meningen van betrokkenen en niet-betrokkenen. **Opinie.**

EN VERDER...

SERIE: DE MELODIE (3) 25 | HETE BRIJ 26 | ZOOM 28 | DE ZEKERHEID 30 | H-NIEUWS 32

Humanist, 55-ste jaargang nr. 4, april 2001

Redactieadres: Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam. Tel.: 020 - 5219030 (ma,di,vr tussen 14.00 en 17.00 uur) **e-mail:** redactie@humanist.nl **Vragen over abonnementen:** 020 - 5219000 **Kantooradres:** Sarphatijkade 13, Amsterdam **Fax:** 020 - 5219080 **Algemene informatie:** Tel.: 020 - 5219000 **Redactie:** Huib Afman, Sandra Langendijk, Rien Jans, Leonie van den Schoor, Marjan Slob (hoofdredacteur) **Basisvormgeving:** -SYB- grafisch ontwerp **Opmaak:** 2 PK Produkties **Lithografie:** Van Zijl, Utrecht **Druk:** Veenman drukkers, Ede **Medewerkers aan dit nummer:** Kees de Boer, Caroline Hanrath, Rick de Jongh, Saskia Klaassen, Charlotte Nieuwland, Arenda Oomen, Paul Romijn **Omslagfoto:** Boyd B. Smith **Redactiecommissie:** Marleen Janssen Groesbeek, Jan Haasbroek, Saskia ter Kuile, Hans Martens, Willem Offenberg **Internet:** Humanist wordt aangekondigd op de HV-homepage: <http://www.humanistischverbond.nl> **Teletekst:** Humanist staat regelmatig aangekondigd op teletekst 326 **Gesproken Humanist:** Humanist wordt ingesproken op cassette. Een jaarabonnement kost f60,-. Aan te vragen bij de abonnementenadministratie van het HV, Tel. 020 5219000 **Opzegtermijn:** Lidmaatschappen en abonnementen lopen automatisch door tenzij voor 1 november schriftelijk is opgezegd **Advertenties:** Uitgeverij Recent, Den Haag. Tel. 070 - 3385400, Fax 070 - 3587299 **Papier:** Humanist wordt gedrukt op gerecycled biofly-papier **ISSN:** 0025-9489 **Humanist** is een uitgave van het Humanistisch Verbond, een vereniging die opkomt voor humanistische waarden als zelfbeschikking, gelijke behandeling en verdraagzaamheid. Humanisten beroepen zich daarbij niet op een hogere macht, maar gaan uit van menselijke vermogens en verantwoordelijkheid.

Vrienden mats je toch altijd, of niet soms?

De Groningse orthopedagoog Ko Rink bestudeert al jaren het gedrag van jongeren en de manier waarop ze omgaan met sociale grenzen. Zijn voorlopige conclusies stemmen hem ronduit pessimistisch. 'Ik vraag me af of opvoeden überhaupt wel zin heeft.'

Stel je controleert de toegangsbewijzen voor een popconcert. Een groepje vrienden verschijnt, maar heeft geen tickets. Wat nu? a) je weigert hen de toegang, b) je laat ze gewoon door c) je stapt naar je chef om te kijken of je iets voor je vrienden gedaan kunt krijgen, d) je houdt op met controleren omdat je niet weet wat je moet doen. Leg deze vraag voor aan jongeren op een willekeurig schoolplein in een Utrechtse wijk en je krijgt uiteenlopende antwoorden. Tanja (16): "Hangt er van af. Als het echte goeie vrienden zijn, zal ik proberen om iets voor elkaar te krijgen. Want de volgende keer doen ze dat ook voor jou." Rob (14): "Natuurlijk zou ik kaartjes geven! Vrienden mats je toch altijd, of niet soms?" Nienke (16): "Ik zou voorzichtig zijn. Stel dat de baas er achter komt, dan kan ik die tickets zelf betalen."

Jongeren en sociale grenzen vormen al twintig jaar het onderzoeks-terrein van de Groningse orthopedagoog Ko Rink. Hij kijkt naar de manier waarop tieners en pubers sociale grenzen verkennen, oprekken en overschrijden. Samen met zijn Groningse collega's en een internationale onderzoeksgroep stelde hij een lijst samen met 144 'kritieke incidenten', ofwel situaties waarin de persoonlijke wensen van jongens of meisjes tussen de twaalf en achttien jaar botsen met de wetten die de maatschappij hen oplegt. De keuze voor deze leeftijdsgroep is niet toevallig. Juist in de puberteit wanneer de invloed van de ouders afneemt en de normen van de sociale groep belangrijker worden, neigen de meeste jongeren naar grensoverschrijdend gedrag. Toch weet het overgrote deel van hen zich te handhaven zonder met Justitie in aanraking te komen. Blijkbaar beschikken deze jongeren over bepaalde capaciteiten om met regels en wetten om te kunnen gaan, zo redeneert Rink. Tijdens zijn onderzoek heeft hij getracht inzicht te krijgen in deze capaciteiten: uit de verzamelde gegevens heeft hij een blauwdruk gedestilleerd van de gedragsstrategie van de gemiddelde Europese jongere. Als ze de regels niet gewoon willen volgen, kunnen ze bijvoorbeeld proberen om ze te ontwijken, of een discussie aangaan over het nut ervan. Dit dient als standaardmodel bij een onderzoek onder jeugdige delinquenten naar hun omgang met sociale grenzen. Daartoe hebben Rink en zijn collega's een meetinstrument ontworpen dat het gedrag van jongeren op dit punt kan meten. Dit ASL (Attitude Towards Social Limits) wordt nu in verschillende Rijksinrichtingen en op scholen verder getest en uitgewerkt.

Het ASL-instrument is te vergelijken met de Cito-toets, stelt Rink. "Aan de hand van verschillende schalen kun je aflezen welke kennis en capaciteiten een kind heeft om met sociale problemen om te gaan. Vervolgens vergelijk je de individuele resultaten met een neutraal standaardbeeld. Zoals je bij de Cito-toets kunt vaststellen of een kind een

achterstand heeft op het gebied van taal of rekenen, kun je van het ASL-instrument aflezen in welk opzicht een jongere in zijn gedrag afwijkt van het gemiddelde."

Graadmeter

Een nogal technisch verhaal over gemiddelden, geeft Rink onmiddellijk toe. "Met normen en waarden houden we ons niet bezig, terwijl sociale hulpverleners dat vaak wel van ons verwachten. Maar ik ben geen ethicus of filosoof. Het enige dat ik wil weten is of een jongere die met Justitie in aanraking komt in zijn gedrag inderdaad veel afwijkt van de gemiddelde jongere. Vervolgens kijk ik of ik het gedrag van die jongeren zodanig kan bijspijkeren dat hij tenminste op het niveau komt van de standaard."

Het standaardbeeld is zeker geen graadmeter voor ethisch correct gedrag, benadrukt Rink. "Ik weet ik niet of het altijd zo wenselijk is om je aan te passen aan wetten en regels. Het hangt er maar net van af in welke situatie je verkeert. In een oorlog bijvoorbeeld zijn het de verzetsstrijders die ethisch handelen, niet de collaborateurs. Terwijl de laatste zich aan de regels van de bezetter houden en de eersten deze juist overtreden."

Waarom dan toch dat standaardbeeld? "Omdat het neutraal is en daardoor een gelijke behandeling garandeert voor alle gedetineerde jongeren. Jongeren in de gevangenis hebben recht op pedagogische begeleiding, maar voor die begeleiding zijn nergens objectieve criteria te vinden. Je kunt wel een handvol therapeuten rond een kind zetten die vervolgens in zijn verleden gaan zitten graven, maar die therapeuten hebben allemaal hun eigen referentiekader om dat verleden van die jongere te duiden. Dus de een haalt er dit uit en een ander weer iets totaal anders. Daar wil ik het kind niet mee belasten. Dat kind heeft gewoon een probleem, namelijk dat het met bepaalde sociale structuren niet kan omgaan."

Basisprogrammering

De zoektocht naar het standaardbeeld leverde overigens nogal opmerkelijke resultaten op. Eind jaren tachtig hadden Rink en zijn onderzoeksgroep een behoorlijk representatief beeld gekregen van de jongerenpopulatie in Nederland. Jongeren lieten een duidelijk patroon zien in de manier waarop ze omgingen met maatschappelijke regels: hoe ze zich aanpasten aan de regels, de regels overschreden, onderhandelden of zich terugtrokken uit een bepaalde situatie. Vervolgens werd het onderzoek herhaald onder allochtone bevolkingsgroepen. Wat bleek? Suri-naamse, Marokkaanse en Turkse jongeren hebben dezelfde reactiepatronen als de Nederlands jeugd. Later werd het onderzoek verder uitgebreid naar verschillende landen waaronder Duitsland, België, Rusland, Estland, Slowakije, de VS en Nieuw Zeeland. Ongeacht het land waar ze vandaan kwamen, vertoonden jongeren in gelijke situaties steeds dezelfde soort reacties.

Volgens Rink toont deze internationale vergelijking aan dat de gedragsstrategieën van 'normale' jongeren ten opzichte van sociale grenzen overal hetzelfde zijn. Jongeren die wegens ernstige gedragsproblemen in de gevangenis zaten, weken bovendien allemaal standaard op dezelfde manier van dit patroon af. Kennelijk, zo concludeert hij, bestaat er zoiets als een basisprogrammering of een basisgeneigdheid die losstaat

Mijn standaardbeeld is zeker geen graadmeter voor ethisch correct gedrag.

van culturele invloed.

De resultaten stemmen hem bepaald niet optimistisch. "Je zou denken dat de normen en waarden die ouders via de opvoeding meegegeven ook tot uiting komen in het gedrag van deze jongeren. Maar de resultaten wijzen daar niet op. Als ik deze gegevens bekijk, rijst zo langzamerhand de vraag of opvoeden überhaupt wel enig effect heeft op het gedrag van jongeren."

Zo blijkt bijvoorbeeld dat alle jongeren - dus ook 'gewone' jongeren - een flinke neiging hebben tot grensoverschrijdend gedrag. Dat geeft niets, stelt Rink, want daar staat een redelijk grote mate van aanpassing en een beperkte mate van onderhandelen tegenover. Dat de geneigdheid tot onderhandelen overigens vrij laag is, noemt Rink een interessant verschijnsel. Juist omdat veel opvoedingsmodellen een groot appèl doen op dat onderhandelen. "Dat was een enorme verrassing voor de Canadezen en Amerikanen uit onze onderzoeksgroep. Die dachten: 'we voeden onze kinderen op in een democratische samenleving waarin ze leren om compromissen te sluiten.' Maar uit het onderzoek blijken die capaciteiten om te kunnen onderhandelen en tot een vergelijk te komen maar mondjesmaat aanwezig te zijn."

Ook opvallend is dat zowel delinquente als niet-delinquente jongeren wat betreft hun kennis niet sterk van elkaar afwijken. Rink: "Vaak zegt men van jongeren met ernstige gedragsafwijkingen dat ze gewoon niet beter weten. Maar dat blijkt niet uit het onderzoek. Ook delinquente jongeren weten dat ze anders kunnen reageren. Maar kennelijk heeft dat geen consequenties voor hun gedrag."

"Ik denk dat we als opvoeders wel een zekere invloed hebben op het gedragsrepertoire van kinderen. We zijn in staat om hen een aantal opinies en opvattingen mee te geven over wat maatschappelijk gezien wel en niet door de beugel kan. Maar zodra een kind op twaalfjarige leeftijd in een groep met leeftijdgenoten terechtkomt, verwatert dat gedragsrepertoire vaak snel. Ik ben vooral pessimistisch over die basisgeneigdheid van delinquente kinderen. Of we als opvoeders in staat zijn om ook daar invloed op uit te oefenen, is maar zeer de vraag."

Het antwoord hierop moet komen uit een vervolgonderzoek. In samenwerking met vijf universiteiten uit verschillende Europese landen wil Rink de komende jaren gaan kijken of er inderdaad een samenhang te ontdekken valt tussen bepaalde opvoedingsstijlen en verschillende gedragsstrategieën. "Als ik bij een kind vaststel dat het zwak is in onderhandelen en als ik weet welke opvoedingsstijlen die onderhandelingscapaciteiten stimuleren, dan weet ik wat ik groepsleiders moet adviseren. Je krijgt dan geschikte 'als-dan' combinaties. Om dat te bereiken gaan we ouders vragen welke taken en activiteiten ze benadrukt hebben tijdens de opvoeding van hun kind. Zo hopen we bouwstenen te vinden voor het opzetten van aanvullende opvoedingsprogramma's voor bijvoorbeeld scholen en Rijksinrichtingen."

Gevarenzone

Maar stel dat er geen verband te vinden is tussen opvoeding en wets-overtredend gedrag? "Dan zitten we met onze handen in het haar," aldus Rink. "Ik zeg wel voortdurend dat orthopedagogen geen moralisten of ethici zijn, maar ons werk heeft wel degelijk morele en ethische consequenties. Want wat doe je met kinderen die gezien hun basale geneigdheid extra risico lopen om met Justitie in aanraking te komen? De vraag is of je als samenleving niet de plicht hebt om ze uit voorzorg in een beschermende omgeving te plaatsen. Want als opvoeding geen soelaas biedt, dan zul je wellicht de bredere omgeving moeten veranderen om te voorkomen dat een kind in de gevaarzone terechtkomt." Uit humanitair oogpunt wordt dit een belangrijk punt van discussie, meent Rink. Want mag je als overheid op grond van deze voorkennis wel ingrijpen in de persoonlijke levenssfeer zonder dat een kind nog

iets misdaan heeft? Dat is maar de vraag. "Aan de andere kant lopen deze kinderen zonder beschermende maatregelen grote kans om in de bajes terecht te komen. Wat ongetwijfeld ook ernstige gevolgen voor hen heeft. Het is dus een enorm ethisch dilemma. Te meer omdat het aantal jeugdige wetsovertreders zal toenemen. Dat komt niet omdat er tegenwoordig zoveel meer mensen zijn met een afwijkende geneigdheid, maar omdat deze onder invloed van maatschappelijke veranderingen nu veel duidelijker zichtbaar wordt. Vroeger kon een groot aantal kinderen met afwijkend gedrag zich nog redelijk handhaven dankzij de strakke regels vanuit de samenleving en de strenge sociale controle uit de buurt en op school. Naarmate deze sociale controle steeds verder afkalft en de regels losser worden, lopen deze kinderen eerder kans om af te glijden naar het criminele circuit. Ook zij vallen nu dus eerder door de mand." **H**

De jongeren op de foto's bij dit artikel zijn naar ons weten niet delinquent.

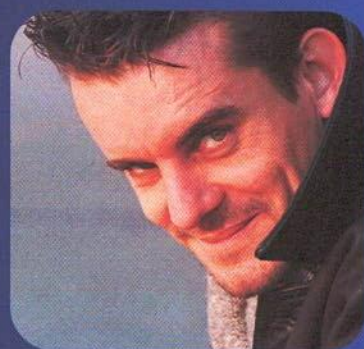
ASL-meting oké? Opvoeding geslaagd!

Rijksinrichting Den Engh in Den Dolder is een gesloten strafinrichting voor jongens die voor zware delicten zijn veroordeeld, zoals roof, doodslag en mishandeling. Volgens directeur Arjen Jonker is negatief gedrag het gevolg van verkeerd ontwikkelde beheersingspatronen van een kind. De opvoedingsprogramma's in Den Engh zijn erop gericht om de fases die het kind niet goed heeft doorlopen te herstellen of verder te ontwikkelen. Op het moment dat de jongens binnenkomen, worden ze eerst met het ASL-instrument getest op afwijkingen in hun gedragsstrategieën. Daarna krijgen ze een opvoedingsprogramma waarbij groepsactiviteiten centraal staan.

Om te kijken of het programma effect sorteert, worden de jongens tussentijds gemeten. Als blijkt dat de uitkomsten overeenkomen met het standaardbeeld, dan is de opvoeding in principe geslaagd. "Van de vijftig jongens die we de afgelopen twee jaar in de samenleving hebben teruggeplaatst, hebben er 47 vast werk", vertelt directeur Jonker. "Daar zijn we trots op. Zeker als uit justitieel onderzoek blijkt dat normaal gesproken vijftig procent van deze jongens recideert." Om te zien of het programma ook op langere termijn beklijft, wordt deze groep jongeren in totaal vijf jaar lang gevolgd en worden tussentijds nieuwe metingen verricht om te kijken in hoeverre hun gedrag nog overeenkomt met het standaardbeeld. "Pas dan kunnen we zeggen of de methode ook echt werkt."

Veel mensen
spelen dat
ze volwassen
zijn.

Noem hem geen kinderboekenschrijver, want de veelbekroonde Vlaamse auteur Bart Moeyaert (1964) houdt niet van een hokjescultuur. 'Zodra ik het idee krijg dat ik ergens aan vast zit, word ik rusteloos.'

Niet alleen in zijn boeken weet Bart Moeyaert een sfeer van intimiteit op te roepen, ook een ontmoeting met hem in een oubollige Antwerpse lunchroom verloopt in een verrassend vertrouwelijke stemming. Hij buigt zich steeds verder voorover, alsof hij de afstand die het tafeltje opwerpt wil overbruggen. Hij kijkt met indringende blik, praat met peinzende stiltes, elk woord afwegend en soms terugnemend. In schrijverstempo.

Als kind dacht Moeyaert dat het beroep schrijver niet bestond, maar sinds 1995 is het zijn vak. Zijn grootste succes oogstte hij met 'Blote handen', een beklemmend verhaal over gevoelens als wraak, wanhoop en liefde. Het boek werd internationaal bekroond met literaire prijzen in Nederland, België, Duitsland en Noorwegen. Moeyaerts boeken gaan veelal over de liefde en wat die met ons doet. Kinderen, tieners en pubers spelen de hoofdrol. "Ik heb een stevige puberteit gehad, met alle vragen en faalangsten die daar bij horen. Het is niet toevallig dat ik daarin ben blijven hangen."

Bart Moeyaert groeit op in Brugge, als jongste uit een gezin van zeven zonen. In de eerste klas van de basisschool begint hij al met schrijven. Zo maakt hij poppenkastverhalen voor buurtkinderen, knutselt hij boeken in elkaar met alleen een begin en schrijft hij een huiskrant voor de familie. Op zijn dertiende begint hij met een dagboek, waarin hij een 'vriendinnetje op papier' fantaseert. Na veel herschrijven en bewerken ontstaat hieruit een paar jaar later zijn eerste boek: 'Duet met valse noten'. Het wordt een liefdesverhaal over twee klasgenoten, met een melodramatisch einde. Moeyaert is negentien als zijn debuut verschijnt. Sindsdien heeft hij tal van boeken en korte verhalen geschreven, maar ook theaterstukken, tv-scenario's en gedichten. Zijn boeken zijn inmiddels in elf talen vertaald.

In 'Broere', zijn laatst verschenen boek, duikt hij in de schatkamer van herinneringen aan zijn kinderjaren. De kritieken zijn zowel in binnen- als buitenland lovend: 'Moeyaerts verbluffend eenvoudige taalgebruik is bedrieglijk, want achter de meest simpele zin kan een intrigerende wereld schuilgaan.' Deze maand won Moeyaert voor 'Broere' de Woutertje Pieterse Prijs.

I. Het begin

"Als ik schrijf, doe ik het voor mezelf: ik wil graag lezen wat ik ga schrijven. Het begint altijd met beelden die door mijn hoofd schieten. Opeens zie ik iets, in een flits, heel duidelijk en helder voor me. Maar pas op, het gaat snel! Zo'n beeld roept associaties op, maar een ander beeld schuift er doorgaans direct overheen. Op die manier wordt het groter en complexer. Een personage groeit van binnenuit. Er komt klank bij, een geur. Ritme en melodie gaan een rol spelen. Dan móet ik schrijven en zo ontstaat er een verhaal. Mensen zeggen dat ik veel tussen de regels schrijf. Lezers die daar niet voor openstaan, zien in mijn boeken alleen maar een skelet."

II. Hokjes

"Dat ik nu ook aan theater doe, zie ik als een logische stap, een organische evolutie. Ik had iets te bevechten. Ik zat in de jeugdboekenhoek, in de schrijvershoek. Dat vond ik beklemmend. Hoezo ben ik een schrijver? Moet ik dan een bril kopen, in mijn eentje op mijn kamer zitten en er intelligent uitzien? Ik houd niet van vakjes en hokjes. Zodra ik me

beklemd voel, het idee krijg dat ik ergens aan vast zit, word ik rusteloos.

Dat geldt voor elk etiket dat mensen elkaar opplakken. Zoiets schept verwachtingen; verwachtingen over wat er nog komt. Daar wil ik niet aan. Want ik stá op die vrijheid. Stel dat ik er vrede mee zou nemen dat ik in het hokje kinderboekenschrijver zit. Dan zou ik vooral door kinderen gelezen willen worden en sluit ik oudere lezers buiten. Zo beknot ik mezelf. Ik wil me onttrekken aan hokjes, iets totaal onverwachts kunnen doen.

De eeuwige discussie over het verschil tussen jeugdliteratuur en literatuur voor volwassenen ben ik onderhand zat. Telkens weer moet ik antwoord geven op de vraag: schrijf je boeken voor volwassenen of voor kinderen? Voortaan zeg ik: ik weet het echt niet, geen idee. Lees het boek en beslis zelf.

Een indeling in kinderboeken en boeken voor volwassenen is alleen handig in de boekwinkel en bibliotheek. Dan weet je in welke kast je een bepaald boek moet zoeken. Maar ik hou me daar niet mee bezig. Afgelopen zaterdag stond ik met de voorstelling Broere, een theaterbewerking van mijn laatste boek, in een zaal in Turnhout. Op de nabespreking in een klein zaaltje met vijftig stoelen kwamen tweehonderd mensen af. Daar zaten kinderen tussen, maar ook oude vrouwtjes van 88. Kijk, dat is het dus, dat is wat ik bedoel: iedereen kan komen, iedereen kan er van genieten, ongeacht de leeftijd."

III. Disney

"Vanaf hun achttiende vergeten mensen hoe het vroeger was. Ze simplificeren hun verleden. Ze doen alsof hun kindertijd één grote Disneywereld met dartelende bambi's was. Hun puberteit bestaat alleen nog maar uit pukkels en kalverliefde. Alsof een kind nooit nadenkt over de wereld! Ik ben er verbaasd over hoeveel mensen zich erover verwonderen dat ik me mijn kindertijd nog helemaal herinner. Natuurlijk weet ik niet alles meer. Ik roep alles terug als ik het schrijf, maar niet vanuit een rozig wolkje. Hoe ik mijn eigen jeugd zie? Ik was een kind dat veel opving, met grote oren. Een dromerig kind, heel sensitief, een kind dat zijn zintuigen gebruikt. Ik kan nóg voelen hoe het tafelkleed vroeger plakte. Het is een herinnering, maar wel stevig, diep geworteld. Die voel ik tot in mijn buik."

IV. Puberteit

"Over mijn puberteit praat ik niet graag. Dan krijg je zo'n halfzielig verhaal. Over iemand die droomt en gevoelig is, iemand die speelt dat hij leeft. Vanaf mijn twaalfde deed ik spelletjes: ik zat in een film. Als ik naar school liep, ging er een camera achter me aan. Ik heb zelfs eens bij een examen de papieren blanco ingeleverd. Want dat moest van de film waarin ik zat. Zó sterk ging ik op in mijn fantasiewereld. Achteraf

Ik kan nóg voelen hoe het tafelkleed vroeger plakte.

Ik praat nooit over geluk. Tevredenheid is een veel mooier woord.

vind ik het niet erg, het hoorde erbij. Ik zat in een schoolsysteem dat niet accepteert dat je droomt. Schooltoneel en de schoolkrant waren de enige dingen die ik leuk vond. Ik had wel vrienden in de klas, maar werd toch bekeken als een zonderling. Ik kreeg slechte rapporten, voelde me dom en heb er de faalangst opgedaan die bepalend is voor de rest van mijn leven. Die strenge school, waar ik me een outsider voelde, paste niet bij me.

Voor mij was het dubbelop: ik moest ook nog eens zien te achterhalen of ik op jongens of op meisjes viel. Thuis had ik het voorbeeld van zes broers. Plus een strenge vader met principes; niet alleen op opvoedkundig gebied, maar ook als het over de liefde ging. Om de beurt kregen mijn broers een vriendin en trouwden. Keurig op een rijtje. Je denkt automatisch: ik ga ook trouwen. Als je dan gaat vermoeden dat je écht een zonderling bent op het vlak van seksuele voorkeur, als je die gedachte hebt op het moment dat je een vriendinnetje hebt, dan wordt het heel confuus. Mijn puberteit was één grote kluwen. De wereld was te groot! Dat ga je op latere leeftijd ontrafelen. Op mijn twintigste ben ik wakker geworden. Toen is mijn leven begonnen, vanaf dat moment bestónd ik: er waren mensen die op mij reageerden, die mij begrepen. Dat mijn debuut toen net uitkwam, is niet toevallig. Toch is de puberteit de mooiste periode in het leven. Het is een tijd waarin alles van je getolereerd wordt. Als je iets verkeerd doet, dan ben je puberaal, maar het mág. Als puber ben je seksueel actief, in feite ben je al volwassen. Maar toch mag je je nog als kind gedragen. Je mag de ene maand zwarte kleren dragen en de volgende maand weer iets totaal anders. Dat onvoorspelbare aan die leeftijd bevalt me. Dat is prachtig."

V. Treurnis

"Als iemand me vraagt of ik me volwassen voel, moet ik eerlijk bekennen van niet. Ik schrik als ik zeg dat ik 36 ben. Hoe oud ik me dan voel? Laat ik het niet over leeftijd hebben, maar over gevoel. Als volwassene zou ik 'het' gevonden moeten hebben; een plek, rust, intelligentie, wijsheid. Mijn wijsheid. Zoals vele anderen die ook schijnen te hebben. Ik denk alleen dat ik het nooit zal vinden. Veel mensen spelen dat ze volwassen zijn. Ze houden aan dat idee vast, anders zou het hen uit evenwicht brengen.

Veel volwassenen moeten toch wel bekennen: ik heb het nog altijd niet gevonden. Ze nemen genoeg met wat ze nu hebben. Ze settelen zich daarin en stellen niet meer teveel vragen. Toch is er een aantal mensen dat blijft zoeken. Ik heb dat ook gedaan. Het was nooit goed. Telkens weer jezelf bevragen; je werk, je partner, je functie in het hele systeem. En vervolgens zwijgen, want dat was het veiligste. Tegenwoordig ben ik geen zoeker meer zoals vroeger; een zoeker die zich ongelukkig maakt. Maar er hangt altijd nog ergens een treurnis in mij. Een treurnis die je zou kunnen overschreeuwen door werk of het krijgen van kinderen. Een paar jaar geleden heeft een vriendin een foto van mij laten zien aan een waarzegster. Ik sta er vrolijk lachend op tijdens een feestje. Die vrouw keek dwars door die lach heen en zei: in hem schuilt een altijd durend verdriet. Ze had gelijk."

"Ik weet niet wat die treurnis precies inhoudt. Ik denk dat het gaat om het feit dat je geluk nooit kunt vastpakken. Ik praat ook nooit over geluk. Het is altijd zo'n kort moment. Tevredenheid is een veel mooier woord. Je bent altijd alleen, je hoort er nooit écht bij. Ik zoek naar liefde, een schouderklop, iemand die me meteen begrijpt, een zielsverwant. Maar toch ben je altijd verschillend van de ander."

VI. Buitenstaander

"Het boek 'Broere' heeft in Vlaanderen flink wat stof doen opwaaien. Samen met de pianiste Caroline Deutman heb ik er een theatervoorstelling van gemaakt. Mijn broers schrokken ervan. Daar zaten ze tijdens de premiere met z'n zessen op een rijtje vooraan in de zaal, met al dat applaus van 250 mensen voor mij. Ze waren zich er wel bewust van dat hun kleine broertje schreef, maar wisten niet wat er aan de hand was. Eigenlijk schrokken ze van het feit dat ik bestónd. Ik was Bartje, de kleinste, en hou die maar klein. In onze kindertijd was ik er wel bij, maar ik stond altijd aan de kant en zag het aan; ik hoorde er nooit echt bij. Opeens beseften ze: het was altijd een 'wij' tegen een 'hij'. Door Broere zijn we dicht bij elkaar komen te staan, onze gesprekken zijn minder oppervlakkig.

'Erbij horen en er niet bij horen', dat zou mijn hoofdthema kunnen zijn. Ik wil verbondenheid, ergens in opgenomen worden, maar tegelijkertijd ook mezelf blijven. Dat maakt het voor een ander ook niet gemakkelijk om met mij te leven. Aan de ene kant wil ik de veiligheid van mijn eigen wereld: alleen zitten schrijven in mijn kamertje. Aan de andere kant verlang ik naar contact. Toch ben ik wel blij met dat rare trekje, daardoor doe ik immers de dingen die ik doe. Ik probeer iets uit, ga experimentjes aan."

VII. Boodschap

"Met mijn boeken wil ik pubers geen boodschap verkondigen. Absoluut niet! Boodschappen staan niet in boeken, boodschappen doe je in de supermarkt. Dat zei Thea Beckman al. Alsof je een boek kunt versmallen tot één boodschap, tot één zin: ik wil je het volgende meegeven... Een boek is veel meer dan dat. Een boek moet ook meevoeren, aanspreken, herkenning oproepen en móóí zijn. De hoofdzaak is alles, behálve die boodschap. Natuurlijk, het is zo logisch als wat dat een boek een thema heeft, waarin de overtuiging van de schrijver doorschemert. Het enige dat ik in een boek kan doen, is mijn principes uitleggen: dit is mijn idee, op dit moment, maar denk er zelf alsjeblieft ook over na.

Ik ben voorzichtig met het uiten van mijn mening. Tijdens discussies doe ik niet snel mijn mond open. Ik beseef dat ik morgen weer net iets anders denk dan vandaag. Dan heb ik hier mooi dingen zitten verkondigen alsof het mijn wijsheid is. Waar ik een bloedhekel aan heb, zijn mensen die uit hun nek kletsen. Dat gebeurt heel vaak tijdens discussies of panelgesprekken op tv. Die mensen blijven in een bepaald straatje hangen. Er worden dingen beweerd met zoveel nadruk, zoveel zekerheid. Maar die zekerheid bestaat helemaal niet." **H**

Meer Bart Moeyaert:

* 'Broere. De oudste, de stilste, de echtste, de verste, de liefste, de snelste, en ik', Querido; 127 pagina's, f28,50 (2000)

* 'Mansoor, of hoe we Stina bijna doodkregen', Querido; 96 pagina's, f15,- (herziene druk, 2001)

In november en december staat er een nieuwe tournee gepland van het stuk 'Broere', met voorstellingen in Vlaanderen en Nederland. Kijk op: www.bartmoeyaert.com.

Het ingebouwde gen stelt de oogst veilig.

Vlees is inmiddels verdacht. Maar ook groente kun je misschien niet vertrouwen. Tegenstanders van genetisch gemanipuleerde groenten wensen in ieder geval geen 'Frankenstein-voedsel' te eten. Voorstanders bejubelen de techniek als een revolutionair middel tegen hongersnood en armoede.

'Kraft haalt tacoschelpen uit de schappen', kopt The New York Times op 23 september 2000. Zonder dat de Amerikaanse fabrikant Kraft dit kennelijk wist, was genetisch gemanipuleerde maïs terechtgekomen in zijn taco's. Paniek, want al in 1998 was vastgesteld dat deze transgene maïs bij mensen allergische reacties kan veroorzaken, variërend van koorts, uitslag en diarree tot acute dood. De maïs mocht daarom alleen als veevoer worden verkocht.

Dit is het eerste, en tot nu toe enige geval waarin genetisch gemanipuleerde producten uit de supermarkt zijn gehaald. Als krantenlezer blijf je met vragen zitten. Heeft de controle in dit uitzonderlijke geval gefaald, of is dit het topje van de ijsberg? Waarom is die maïs voor een koe of andere dieren niet schadelijk en voor mensen wel? En hoe zit het met de melk van die koeien: kunnen we die dan wel onbezorgd drinken?

Over genetisch gemanipuleer met voedsel gaan de bizarre berichten rond ('schorpioengenen in cornflakes voor extra knapperigheid!'). Tegenstanders, zoals Greenpeace, roepen dat genetisch gemodificeerd (oftewel gemanipuleerd) voedsel te grote risico's met zich meebrengt. Maar hele positieve berichten zijn er ook. Ons voedsel wordt lekkerder, langer houdbaar en er kunnen allerlei vitaminen, mineralen en zelfs geneesmiddelen worden toegevoegd, zegt de industrie. Sommige optimisten zien in het genetisch manipuleren van voedingsgewassen zelfs de oplossing voor hongersnood en armoede.

Voor de meesten van ons gaat de discussie grotendeels over onze hoofden heen. We bekijken hooguit wat argwanend de teksten op de blikjes in de supermarkt en kiezen af en toe voor biologische tomaten, erop vertrouwend dat dit veilig voedsel is. Maar wat is veilig voedsel? En wat zijn gewassen eigenlijk?

Koolzaad

Mijn opa deed aan genetische manipulatie. Hij teelde zijn eigen koolzaad en net als andere goede tuinders al sinds mensenheugenis doen, kruiste hij de sterkste planten om zo het beste zaad te krijgen. Het moeilijkste was voor mijn opa om de planten te beschermen tegen genetische vervuiling via de natuurlijke weg: de wind en de bijen. Je moest goede afspraken maken met de buur-tuinders: jouw witte kool moest grenzen aan de witte kool van de buuren, anders zat er voor je het wist rode kool in je groentebed en zo gold dat natuurlijk ook voor uien, tulpen, aardappels, noem maar op.

Mijn vader teelde zijn eigen zaden al niet meer. Hij kocht 'hybrides' van de zaadhandels; topzaden gemaakt in de reageerbuis van de laboratoria van zaadhandels die in de loop der jaren steeds perfecter werden. De uiteindelijke kolen, tomaten, et cetera, kregen al meer dezelfde grootte en steeds minder plekje en gaatjes – en werden daarmee precies zoals de consument ze graag ziet. Ook werden de planten minder gevoelig voor bepaalde ziekten en raakten ze steeds beter bestand tegen landbouwgif. Bang voor genetische vervuiling hoefde de tuinders van mijn vaders generatie niet meer te zijn, want dat losten de zaadhandels op: grote kassen werden ingedeeld in aparte compartimenten, om vermenging met andere zaden te voorkomen. Maar het was een ramp als het een bijlukte om de kas binnen te dringen. Een 'ongelukje' betekent bevruchting en dan is het bekeken met de zuiverheid van het zaad.

Extra smakelijk

De 'natuurlijke' manier om genetisch te manipuleren werkt uitstekend, maar het grote nadeel is dat het lang duurt. Er gaan heel wat generaties planten overheen om uiteindelijk dat nieuwe ras te creëren met precies die gewenste eigenschappen. Dit kruisen en selecteren heet inmiddels 'oude' biotechnologie.

Nieuwe biotechnologie, waarbij zaden worden 'gecreëerd' in laboratoria, bestaat al 25 jaar. Maar pas in 1994 lag de eerste groente waarvan het DNA was veranderd in de (Amerikaanse) supermarkt, een extra smakelijke tomaat. DNA is het erfelijk materiaal dat in iedere cel van bacteriën, planten, dieren en mensen zit. Nieuwe soorten 'maak' je door de genen met de wenselijke eigenschappen uit het DNA van een plant, dier of bacterie te knippen en te injecteren in het DNA van een andere plant, dier of bacterie. Zo worden geheel nieuwe levensvormen gecreëerd, die dus ook nieuwe eigenschappen aan hun nageslacht doorgeven. Zaadveredelingsbedrijven beschouwen deze nieuwe soorten als 'uitvindingen' waar ze octrooi op aanvragen.

Wat nu op de markt is aan nieuwe, genetisch gemanipuleerde soorten zijn vooral bulkgewassen als soja, maïs, koolzaad en suikerbiet, die vervolgens verwerkt zijn in voedingsmiddelen als pizzabodems, koffie-creamer, bier, ketjap, chocola, pannenkoekmeel, drop of margarine.

Gif

Op dit moment worden planten voor drie doeleinden genetisch gemodificeerd. Er zijn 'herbicidenresistente' planten gemaakt, die bestand zijn tegen een specifiek onkruidbestrijdingsmiddel. De plant overleeft het middel, terwijl alle andere planten doodgaan. Nadeel is, dat dit in de praktijk blijkt te leiden tot intensiever gebruik van landbouwgif. Het is ook vaak zo dat bestrijdingsmiddel en plant worden geproduceerd door dezelfde fabrikant. Dit maakt de boer erg afhankelijk van de leverancier.

Ook zijn er 'insectenresistente' planten verzonnen. Deze planten maken zelf een gif aan tegen vraatzuchtige insecten. Dat kan bijvoorbeeld door een gen uit de bodembacterie *Bacillus thuringiensis* (Bt) in te bouwen, waardoor de gemanipuleerde plant continue in alle delen van de plant gif aanmaakt. Zo is er 'Bt-maïs' op de markt. Constante blootstelling aan het gif kan zorgen voor een snelle resistentie bij de schadelijke insecten, waardoor dit middel onbruikbaar wordt. En ook niet schadelijke insecten, zoals de Monarchvlinder en lieveheersbeestjes, raken vergiftigd.

In de derde categorie genetisch gemodificeerde planten is 'antibioticumresistentie' ingebouwd. Dit voegt niets toe aan de gewenste eigenschappen van de plant, maar is voor laboratoria een makkelijke manier om te zien of het gelukt is om genen in te bouwen in een gewas. Antibioticumresistenties zijn afkomstig uit bacteriën. Bacteriën kunnen onderling gemakkelijk erfelijk materiaal uitwisselen. Dit zou ook in het maag-darmkanaal van mensen en dieren kunnen gebeuren. Zo zouden ziekteverwekkende bacteriën deze resistentie over kunnen nemen, waardoor belangrijke geneesmiddelen onbruikbaar worden. De Nederlandse overheid wil dit binnenkort verbieden, behalve voor de al op de markt toegelaten gewassen.

Er zijn meer toepassingen denkbaar. De multinationale zaadhandelaar Monsanto heeft bijvoorbeeld een zaad ontwikkeld met het Terminator-

gen. Dit zaad kan maar een keer bloeien en is daarom voor een leverancier zeer interessant want boeren moeten steeds opnieuw zaad bestellen. Maar kruisbestuiving met natuurlijke soorten zou dus betekenen dat deze planten ook maar één keer kunnen bloeien en dan doodgaan. Op dit idee kwam zoveel protest dat Monsanto dit zaad niet op de markt mag brengen.

Aangepast vet

Veel wetenschappers en de multinationale zaadhandels zoals Monsanto en Syngenta noemen genetische manipulatie een revolutie, vanwege de vele nuttige toepassingen. Zij willen zich vooral richten op de directe voordelen voor (westerse) consumenten door planten te maken met verhoogde voedingsstofgehaltes, aangepaste vetten of ingebouwde geneesmiddelen en vitaminen. Zo loopt er onderzoek naar de mogelijkheid om zalmen extra groot te maken, planten plastic te laten maken, en vervuilde bodems te reinigen via genetisch gemanipuleerde micro-organismen.

De gemanipuleerde gewassen zouden ook de honger en armoede in de wereld kunnen tegengaan. Jan Madlener, communicatie manager biotechnologie bij Syngenta (door fusie nu de grootste multinational op dit gebied): "Genetisch gemodificeerde zaden leveren veel hogere opbrengsten per hectare op: de plant kan sneller groeien en in plaats van één keer kunnen de boeren nu twee en soms zelfs drie keer per jaar oogsten. Het ingebouwde gen tegen vraatinsecten stelt de oogst veilig, de plant is beter bestand tegen bestrijdingsmiddelen én kan verrijkt worden met bepaalde voedingsstoffen, geneesmiddelen of vitaminen. We kunnen de plant ook meer suiker laten aanmaken."

Dat klinkt als vooruitgang. Waar maken de tegenstanders eigenlijk zo'n ophef over? "Genetische vervuiling is onherroepelijk en de gevolgen zijn onvoorspelbaar. Daarom moeten genetisch gemanipuleerde gewassen van het veld en uit de winkel verdwijnen", stelt Greenpeace op haar website. Milieudefensie zegt tijdens het seminar 'Vraagtekens bij wondermiddel gentechnologie': "Wacht met het aanleggen van proefvelden en commerciële teelt van genetisch gemanipuleerde gewassen. Eerst moeten de voordelen en risico's op een rijtje worden gezet."

De humanistische ontwikkelingsorganisatie Hivos heeft nog een andere invalshoek: Hivos denkt niet dat het gentechnologie helpt tegen honger en armoede. Jeroen Rijniers van Hivos: "Ik vind het logisch dat een industrie geld wil verdienen, maar speel dan open kaart. Het voedselprobleem is niet uit de wereld te helpen door alleen technische ontwikkelingen. Eerst moet het politieke en economische milieu veranderen". De gevolgen van de introductie van zo'n nieuw gewas kunnen verreiken. De overheid in ontwikkelingslanden verleent bijvoorbeeld alleen kredieten aan telers van de zogenaamde topzaden. Boeren in het zuiden hebben dus niet veel te kiezen en dat maakt hun afhankelijkheid groter. Ook lopen lokale gewassen kans 'genetisch vervuild' te raken, waardoor de goed aan de lokale omstandigheden aangepaste variëteiten dreigen te verdwijnen.

Hivos is niet per se tegen genetische manipulatie. In een extreme situatie, als er bijvoorbeeld na een ramp alleen nog gemanipuleerde zaden kunnen groeien, zou deze techniek de oplossing kunnen zijn. Maar dat is nu niet aan de hand. Hivos: "In de huidige situatie voegt het niets toe, dus waarom de risico's lopen?"

"'Gouden Rijst' bijvoorbeeld, rijst waarin vitamine A is ingebouwd, is in tegenstelling tot de beweringen van de handel geen oplossing voor het voedselprobleem", vervolgt Rijniers. "Gebieden waar onvoldoende vitamine A in het dagelijks voedingspatroon zit, zoals de Filippijnen, hebben behoefte aan gevarieerdere lokale landbouw. Ze moeten geen rijst met een ingebouwd gen voor vitamine A eten, maar bladgroente. Bovendien heeft Greenpeace uitgerekend dat je wel heel veel Gouden Rijst moet eten om voldoende vitamine A binnen te krijgen."

Syngenta is de voornaamste octrooihouder van Gouden Rijst. Jan Madlener snapt niet waarom Hivos tegen zo'n 'fantastisch product' kan zijn: "De vitamine in de rijst zorgt dat minder Filippijnen blind worden. Wij stellen, samen met de andere octrooihouders, die uitvinding kosteloos ter beschikking aan ontwikkelingslanden. Je kunt zeggen, 'Het is geen logische oplossing want mensen moeten groente eten', maar mensen eten geen groente en blind worden ze."

Hongersnood

Het klinkt bekend in de oren: onze uitvinding maakt aan alle ellende een einde. Ook de Groene revolutie van de jaren zeventig, een methode voor efficiëntere landbouw door onder meer de introductie van monoculturen, zou een einde maken aan armoede. Jan Matteer snapt de scepsis. "De Groene revolutie heeft inderdaad voor de kleine boer weinig opgeleverd. Het geld kwam voornamelijk bij dezelfde terecht, sommige grote boeren zijn in die tijd puissant rijk geworden. Maar dat kan je de technologie niet verwijten. Er zijn sinds de Groene revolutie minder hongersnoden geweest en dat was het doel. Natuurlijk kan gentechnologie ook misbruikt worden. Wat je dan moet doen, is goede voorwaarden stellen. Wat je niet moet doen, is de techniek veroordelen. Greenpeace heeft een kerntje van waarheid te pakken, maar draait daar een verhaal omheen dat niet klopt en inspeelt op angstgevoelens. Er is inderdaad een zeker risico op genetische vervuiling, maar de wet- en regelgeving is al enorm. En als elk onderdeel van het traject gecontroleerd zou moeten worden, zoals de milieubeweging stelt, dan zou de ontwikkeling van planten zo duur worden dat het doodgereguleerd wordt. Kijk, je zult mij niet horen zeggen dat wij geen geld willen verdienen. Onze aandeelhouders willen vanzelfsprekend winst zien. Maar het is niet in ons belang producten te verkopen die niemand wil hebben."

Is het wel wenselijk dat bedrijven patent hebben op een product als Gouden Rijst? Horen plantensoorten niet van ons allemaal te zijn? Jan Matteer: "Dat hoorde ik laatst ook al een Tweede Kamerlid zeggen: 'multinationals bezitten patenten op voedsel en dat is niet ethisch'. Maar dat is veel te kort door de bocht. Op één onderdeelje, een uit-

Er loopt onderzoek naar de mogelijkheid om zalmen extra groot te maken en planten plastic te laten fabriceren.

vinding in de ontwikkeling van bijvoorbeeld Gouden Rijst, kan patent worden aangevraagd. Maar dan heb je ook de plicht daarover te publiceren. Als je er niets mee doet, kunnen anderen je licenties kopen. Dus één bedrijf kan het leven niet bezitten."

Schandaal

Europa staat nog wat huiverig tegenover gewassen. In Amerika worden al volop gewassen geteeld, vooral maïs en soja. Sinds juni 1999 boycotte Europa de import van deze transgene producten, maar in juli vorig jaar zette de Europese Unie de deur toch weer op een kier. Naast soja en maïs mogen nu ook genetisch gemodificeerde rijst en suikerbieten Europa binnen. Op één voorwaarde: als een voedingsmiddel voor meer dan 1 procent uit transgene ingrediënten bestaat, moet dat op het etiket van het blik soep of de fles olie staan, en de consument moet alternatieven kunnen kopen. Zo lijkt het balletje bij de burger te liggen.

Maar zelfs die schijnbare keuzevrijheid blijft dubieus. J. Broekhuis, voorzitter van de Nederlandse Voedingsmiddelen Industrie (VAI) zegt in NRC-Handelsblad van 16 juli: "Als je etiketten plakt op ieder product dat met genetisch manipuleren in aanraking is geweest, kun je negentig procent van de producten etiketteren." Absolute zuiverheid is eigenlijk al niet meer te garanderen. Die eigenaardige 1 procent marge voor de etiketten is de officiële erkenning van het feit dat bijna alle supermarktproducten tijdens de fabricage in aanraking kunnen zijn geweest met gewassen. **H**

Publiek debat

Omdat er veel 'mystificatie' is rond gentechologie en voedsel, heeft de Nederlandse regering 20 maart een publiek debat afgekondigd dat tot het einde van dit jaar zal duren. Het doel is 'om helder te krijgen welke opvattingen en standpunten in de samenleving leven over biotechnologie en voedsel', volgens minister Brinkhorst. Een onafhankelijke commissie onder voorzitterschap van Jan Terlouw waarin, naast diverse wetenschappers en deskundigen, opmerkelijk genoeg ook Renate Dorrestein zitting heeft, voert de regie over het debat en werkt samen met Stichting Voedingscentrum Nederland, de Stichting Consument en Biotechnologie en de Stichting Weten. Gesproken gaat worden over de veiligheid van voedsel, voedselzekerheid, duurzaamheid en keuzevrijheid voor consumenten. Ook ethische vragen en de rol van de overheid als toezichthouder en ordebewaker moeten aan de orde komen. Begin volgend jaar zal de commissie een rapport aanbieden aan de Tweede Kamer.

Advertentie

Het Steunfonds Humanisme is een werkstichting van het Humanistisch Verbond. Doelstelling is het werven en beheren van financiële middelen voor het Humanistisch Verbond. Het Steunfonds werft giften van particulieren, legaten en nalatenschappen via direct-mailacties en advertentiecampaagnes. Ook treedt het Steunfonds op als executeur-testamentair. Daarnaast beheert het Steunfonds het vermogen van de stichting en het Verbond.

Vanwege uitbreiding van de activiteiten zoekt het Steunfonds Humanisme een

RELATIEMEDEWERKER/ NOTARIEEL FONDSENWERVER M/V (0,4 - 0,6 fte)

PLAATS IN DE ORGANISATIE

Het Steunfonds heeft een eigen bestuur dat wordt benoemd door het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond. Evenals uw twee collega's, waarmee u in teamverband werkt, rapporteert u aan de directeur van het Humanistisch Verbond, die tevens directeur van het Steunfonds is.

UW TAKEN

- * het werven van legaten en nalatenschappen;
- * het benaderen en bezoeken van potentiële erfstellers;
- * het onderhouden van de relaties met bestaande contacten;
- * het afhandelen van aangemelde nalatenschappen en legaten;
- * het optreden als executeur-testamentair namens het Steunfonds.

BIJZONDERHEDEN

Ongeveer de helft van de tijd bent u buiten kantoor werkzaam.

FUNCTIE-EISEN

- * opleiding HBO/Universitair niveau (bij voorkeur juridische richting);
- * minimum leeftijd ca. 40 jaar;
- * ervaring met fondsenwerving strekt tot aanbeveling (bij voorkeur op het gebied van werven van legaten en nalatenschappen);
- * ervaring als executeur-testamentair (persoonlijk of beroepsmatig) strekt tot aanbeveling;
- * een representatief voorkomen en uitstekende contactuele eigenschappen (goed kunnen omgaan met ouderen);
- * zelfstandig, flexibel, initiatiefrijk en communicatief sterk;
- * u kunt zich vinden in de doelstellingen van het Humanistisch Verbond.

SALARISINDICATIE

CAO-Welzijn schaal 40-46 (minimaal f6.334,-, maximaal f7.023,- op fulltime basis).

Een uitgebreide taak- en functieomschrijving kunt u aanvragen via telefoonnummer: 020 521 90 00.

U kunt uw schriftelijke sollicitatie met curriculum vitae vóór 12 april 2001 sturen naar:

**STEUNFONDS HUMANISME,
POSTBUS 75490, 1070 AL AMSTERDAM**

In zo'n randje
zitten heel
wat uren
borduurwerk.

Borduurzijde en vingerhoed mogen weer uit de kast. De naaikrans is terug van weggeweest. Nostalgie, of is de nieuwe vrouw opgestaan?

Het lijkt een plaatje uit lang vervolgen tijden. Drie vrouwen tussen de dertig en veertig, nijver in de weer met naald en draad bij het licht van de schemerlamp. Elke maand komen ze bij elkaar en maken kleedjes, ontbijtlakens, kerstboomornamenten en kussenslopen. Ze wisselen steken en handigheidjes uit, onderwijl kalm doorprikkend in het linnen tussen hun borduurraam. Af en toe kijken ze even op, draaien het patroon een kwart slag of nemen een slok van hun koffie. Ze praten over handwerkbeurzen, winkels en onbekende adressen waar het linnen van betere kwaliteit is en de garens goedkoper zijn.

Niet van deze tijd? Juist wel: de naaikrans nieuwe stijl komt helemaal terug. De Amerikaanse trendwatchers Marian Salzman en Ira Matathia van het Newyorkse reclamebureau TBWA voorspelden het een paar jaar geleden al. In hun boek 'Trends voor de toekomst; werken, wonen en leven na 2000' beloven ze de revival van naai- en borduurkransjes. Eenvoudige genoegens uit het verleden zullen terugkeren als tegengif voor de chaos van het moderne leven, aldus hun prognose.

Tijd

Tammy van der Stelt, van oorsprong Amerikaanse, kan zich helemaal vinden in de voorspelling van haar landgenoten. Een jaar geleden begon ze Tammy's Treasures, een bedrijfje gespecialiseerd in merklappen (oefenlapjes waarop meisjes leerden borduren) en de Noorse borduurtechniek Hardanger. Vanaf haar website en via beurzen en speciaalzaken verkoopt ze zelf ontworpen borduurpakketten. Daarnaast organiseert ze bijeenkomsten waarin ze vrouwen wegwijs maakt in de borduurkunst. De formule slaat aan. Wereldwijd bestellen borduursters haar pakketten. Thuis in Simonshaven (bij Spijkenisse) ontvangt ze inmiddels 42 cursistes, verdeeld in groepjes van gemiddeld vijf deelnemers. Vanwege de toenemende belangstelling overweegt ze haar bijeenkomsten ook elders in het land te houden.

Van der Stelts aanpak is gericht op de hedendaagse vrouw die zorg en werk combineert en dus weinig tijd heeft. De groepjes komen eens in de maand samen. "Iedereen heeft het druk druk druk. Aan een groot borduurwerk durven de meeste vrouwen niet meer te beginnen. Een beetje pakket kost al gauw honderd gulden en dat wil je niet verprutsen", vertelt Van der Stelt. "Met de bijeenkomsten help ik vrouwen over hun drempelvrees heen. Voor mij hoeven ze niet te blijven steken in overzichtelijke projecten als boekenleggers en speldenkussens. Ik lever de materialen, reken de patronen uit, leer ze de technieken. Zodat ze meteen aan de slag kunnen."

De clientèle is zeer gemêleerd. De jongste deelnemer is 26, de oudste in de zeventig. Veel vrouwen werken, sommigen zijn huisvrouw. Echte carrièrevrouwen heeft ze niet, maar de meeste dames hebben wel een druk bestaan. "Verkoop je ook tijd?", verzuchten ze dan ook regelmatig als ze aan de lange werktafel in Simonshaven vertellen dat ze minder hebben gedaan dan ze wilden. Werkende vrouwen kijken jaloers naar de huisvrouwen die de afgelopen maand harder zijn opgeschoten. "Tijd moet je maken", is Van der Stelts vaste antwoord aan drukbezette cursistes. "Meestal werken ze goed, hoor. Een avond kost 25 gulden, dus is het zonde als ze hun huiswerk niet hebben gedaan."

Ontspannend

Hardanger is een open borduurtechniek uit Noorwegen. Het resultaat is nog het beste te vergelijken met kant. 'Heb je dat kantje er aange-naaid?', luidt vaak de vraag als Van der Stelt de vernuftig geborduurde kleedjes demonstreert. Van der Stelt: "Terwijl er in zo'n rand heel wat uren borduurwerk zit."

Sandra Hummel, deeltijd lerares op een basisschool in Spijkenisse en voorheen mede-eigenaar van een bedrijf dat pijpbeugels maakt, keek altijd likkebaardend naar het fijne Noorse borduurwerk. Ze had altijd graag gehandwerkt, vertelt Hummel terwijl ze een blauw kleedje afwerkt. Voor haar ligt Two in One Blue, een ontwerp van Van der Stelt. "Maar de laatste jaren kwam daar door de drukte weinig van." Een baan, twee kleine kinderen - zonder begeleiding was ze nooit aan Hardanger begonnen. "Doordat Tammy met me meekijkt, durf ik het wel." Haar zus Berta Prins, parttime boekhoudster, knikt. "Ik vond Hardanger al jaren prachtig, maar ik was veel te bang om het te verknoeien." Jeanette Livaart is bezig met een groter project: een tafellaken. Haar moeder zal haar bij het grootscheepse project helpen. Van der Stelt rekent het patroon na en kiest het juiste garen uit. De andere twee dames kijken bewonderend toe. Jeanette is volgens hen 'een profi'. Naast borduurster is ze een getalenteerd quiltster (het doorstikken van lappendekens), berenmaakster, breister en naaister.

Livaart, in het dagelijks leven fulltime verkoopster in een handwerkwinkel, kan goed uitleggen wat aantrekkelijk is aan de Noorse borduurtechniek. "Het is heel rustgevend. Als je een lappendeken maakt, heb je snel resultaat. Daar word je alleen maar gestresst van, je rent van het ene idee naar het andere. Hardanger vraagt geduld. Omdat je geduld moet oefenen, gaat er rust vanuit." De andere twee knikken. Prins: "Het is heel ontspannend, juist omdat je met weinig kleuren werkt en veel dezelfde steken gebruikt. Je kunt erbij praten of televisie kijken."

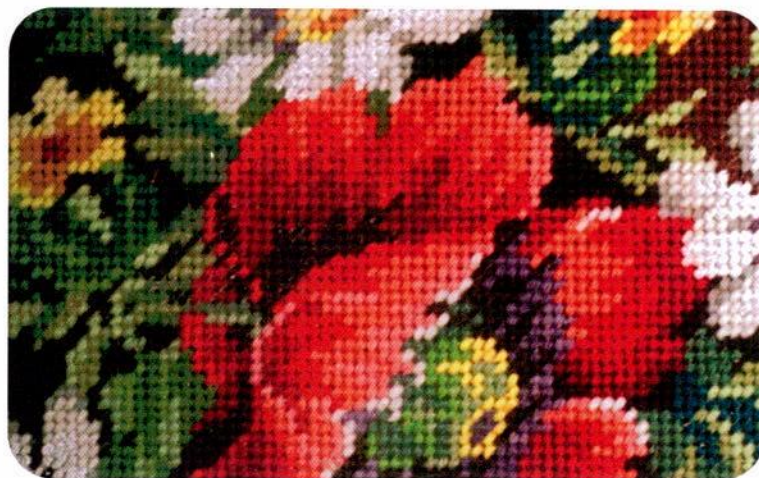
Groepsverband

Geduld oefenen. Dat was precies de kritiek die feministes in de jaren zeventig hadden op borduren en andere handwerktechnieken. Borduren was een instrument om meisjes typisch vrouwelijke eigenschappen aan te leren als lijdzaamheid, zelfbeheersing, passiviteit, stilte en jezelf wegcijferen. Als meisjes al moesten leren borduren en breien, dan de jongens ook, was daarom het uitgangspunt. Terwijl de jongens een rood-wit gestreepte teckel haakten, werden de meisjes naar het timmer- en soldeerlokaal gestuurd.

In de loop van de jaren tachtig raakte het handwerkonderwijs steeds meer op de achtergrond. Wie zijn kinderen nu nog wil leren naaien, haken of weven, moet ze naar de Vrije School sturen. Handwerk- en stoffenwinkels gingen in de jaren negentig bij bosjes over de kop. Vooral in de Randstad raakten winkeliers het breikatoen en DMC-garen aan de straatstenen niet kwijt. Handwerkbladen verdwenen uit de schappen, de handwerkredacties bij damesbladen verdwenen grotendeels. Maar de markt trekt aan, beloven kenners. "Breien en borduren komen helemaal terug", zegt lifestyle-redacteur Esther de Munnik van Libelle. "Zo zijn we op dit moment bezig met een woonspecial rond borduren."

Het is heel ontspannend, juist omdat je met weinig kleuren werkt en veel dezelfde steken gebruikt.

Ook breien raakt weer in. "Juist heel fijne of heel grove breisels doen het goed."

Ook bij Sabine Dunnewijk van Europa's grootste hobby-beurs KreaDoe melden zich meer deelnemers op wol- en handwerkgebied. "Servetten, kralen, keramiek en kaarten maken zijn nog steeds de grootste trek- kers. Maar na jaren zit er weer groei in de handwerkmarkt." KreaDoe wordt elk najaar in de Utrechtse Jaarbeurs gehouden. Zo'n negentig- duizend hobbysters, grotendeels vrouwen, bezoeken de beurs. "Neder- landers zijn heel actief op hobbygebied. Wat opvalt is dat vrouwen graag in groepsverband werken. Ongeveer veertig procent is lid van een handwerkgroep. Het sociale is dus belangrijk."

Poes in kruissteek

Voor de drie vrouwen in Simonshaven is het onderwerp van gesprek voornamelijk handwerken. Van der Stelt ('ik ben eigenlijk een beetje personal shopper van de cursistes') toont haar recentste aankopen. In België heeft ze linnen gevonden van uitstekende kwaliteit. De staaltjes gaan rond aan de werktafel. Ook een verbleekte antieke merklap uit de eerste helft van de negentiende eeuw wordt bewonderd. Van der Stelt toont hoe ze de steken van het indertijd tienjarige meisje heeft geko- pieerd, inclusief fouten. "Deze merklap is a-symmetrisch, maar dat maakt hem juist zo mooi. Ik neem het patroon precies over, inclusief de oorspronkelijke kleuren."

"Ons leven is veel te kort", zucht Livaart, die het ene project na het andere begint. "Ik heb een kast vol spoken. Allemaal dingen die ik ooit nog wil maken." Ook Berta Prins is iemand van 'duizend en één projec- ten'. Breien, borduren, applicaties, miniquilts - eigenlijk vindt ze het allemaal wel leuk. "Zolang het maar een concreet resultaat oplevert. Een kleed of een kussensloop. Theezakjes plakken is niks voor mij." De boekhoudster realiseert zich dat handwerken geen flitsend imago heeft. "In mijn vorige baan zat ik tussen allemaal mannen. Dan laat je het wel uit je hoofd om over borduren te beginnen."

Niet elke partner is blij als zijn vrouw naald en draad weer oppakt, weet Van der Stelt. Vooral niet als ze fanatiek zijn. 'Schei nou toch eens uit', krijgen ze vaak van hun man te horen. Prins: "Ik ken een vrouw die dol is op borduren. Maar haar man wil er niks van weten. Na veel pijn en moeite mocht ze één poes in kruissteek ophangen. Hij schaamt zich dood."

Wederopbouw

Kan een vrouw tegen haar collega's zeggen dat ze borduurt zonder voor muts te worden aangezien? Toen Tweede Kamervoorzitter Jeltje van Nieuwenhoven in een interview bekende dat ze weleens breipatro- nen las, was dat reden tot grote hilariteit. Volgens trendwatcher Ingmar de Lange van communicatiebureau Beyond the Line is het taboe op

huiselijkheid verdwenen. "Je kunt je handwerk zonder schaamte op de bank laten slingeren als er bezoek komt. Zelfs fotomodellen lopen op de catwalk met een breiwerkje." Breien en borduren past volgens De Lange in het beeld van het nieuwe vrouwzijn. "Vroeger moest je een carrière naast de kinderen. Iedereen streefde het imago van carrière- vrouw na. Nu hoeft je dat niet meer te willen. Als een vrouw huisvrouw wil zijn en bij de kinderen wil blijven, wordt dat gemakkelijker geaccep- teerd."

De terugkeer van het naaikransje hoort volgens De Lange bij 'het jaren vijftig-gevoel' dat het grote publiek aanspreekt. "Samenzijn, authenticiteit, treintje rijden, lekker sjoelen met z'n allen. Het is een tegenreactie op snel, jong en wild. In het trendy blad Blvd. dragen de modellen kle- derdracht. Het wederopbouwgevoel doet het prima. Grote gezinnen kunnen weer, er wordt zelfs weer gesproken over de hoeksteen van de samenleving. Het is niet voor niks dat Bush de verkiezingen in Amerika heeft gewonnen. Hij is een typische jaren vijftig man. Conservatief, degelijk, weinig franje. Aan het onzekere begin van een nieuwe eeuw grijpen we terug naar de beschermde vijftiger jaren."

Babyborn

Onderwijl maakt cursiste Sandra Hummel, die op de basisschool voor groep vijf staat, zich zorgen over de komende generatie. "Een door- snee tienjarige in Spijkenisse kan geen ponponnetje (een uit wollen dra- den samengesteld bolletje) meer maken", sombert ze. Daarom nam ze enkele jaren geleden het initiatief tot een handwerkcursus voor de dorpskinderen. Het werd een doorslaand succes. Alle 34 basisschool- meisjes van Simonshaven leren weer naaien, breien, haken en borduren. En de jongens? "Daar is vanwege de grote belangstelling geen plaats meer voor."

Hummel krijgt inmiddels subsidie van de gemeente voor haar lessen. Moeders helpen bij toerbeurt. "In het begin konden de meiden nog geen draad door de naald krijgen. Nu maken sommigen al echte merk- lapjes." Vergeleken met het handwerkonderwijs van 25 jaar geleden is er heel wat veranderd, denkt Hummel. Geduld, passiviteit, kalmte - dat gaat er natuurlijk niet meer in. "Het is zaak om te zorgen dat ze snel resultaat hebben", weet de lerares. "Daarom maken ze dingen die in een paar lessen af zijn. Ze naaien een zeehondje of maken een sjaal voor hun babyborn. Leren ze ook meteen ponponnetjes maken, voor aan de uiteinden." **H**

Ik zou mij daar
onmiddellijk
bij aansluiten.

Wat moet een levensbeschouwelijke vereniging als het Humanistisch Verbond zich tot taak stellen? Voorzitter Liesbeth Mulder over een toekomstplan waar de ledenvergadering deze maand over beslist. En vier professionals op het terrein van normen en waarden over het maatschappelijk nut van het HV.

Liesbeth Mulder (voorzitter sinds 1997): "Humanisme is een open levensbeschouwing, een continu zoeken naar menswaardigheid in individuele gevallen. Dat is mooi en belangrijk, maar heeft als groot nadeel dat het niet zo scoort. Je hebt geen Waarheid die lekker profileert.

Het plan voor de toekomst van het HV heeft twee peilers. In de eerste plaats willen we dat het Humanistisch Verbond een open huis voor humanisten wordt. Het gaat uiteindelijk toch om een vereniging van mensen die humanisme als bron van inspiratie in hun leven hebben en dat met elkaar willen delen. Daarnaast wordt het contact naar buiten heel belangrijk, vooral met de andere humanistische organisaties als Humanitas. Nog dit jaar wordt de Vereniging Humanistische Organisaties opgericht. Maar het naar buiten treden reikt verder dan de humanistische kring. We werken al jaren samen met de kerken en de vakbonden en willen ook dat uitbouwen en intensiveren.

De nadruk op de vereniging en de samenwerking met anderen heeft consequenties voor een aantal activiteiten waar het Humanistisch Verbond zich vanouds mee bezig heeft gehouden; die vallen nu voor een deel buiten de doelstellingen. Zo vinden we dat onze actieve bemoeienis met de geestelijk verzorgers en met het humanistisch vormingsonderwijs gedeeltelijk afgebouwd kan worden. En Humanist zou een blad moeten worden van de gezamenlijke humanistische organisaties.

Ik denk dat we als Humanistisch Verbond al behoorlijk aansluiten op de maatschappelijke actualiteit. Vorig jaar hebben we bijvoorbeeld debatten, publicaties en workshops gehad over onveiligheid en geweld op straat en over levenskunst. Ook zijn we programma's begonnen over multiculturaliteit en over arbeid en zorg die tot 2002 doorlopen."

De filosoof en rechtstheoreticus ANDREAS KINNEGING (1962) is voorzitter van de onlangs opgerichte Edmund Burke Stichting, een platform voor conservatieve meningsvorming.

Bent u bekend met het humanisme?

"Ik ben zelfs gepromoveerd op het humanisme, althans het klassieke humanisme. Ik vind het jammer dat het humanisme hier na de oorlog een ongodsdienstige levensbeschouwing is geworden. Veel mensen die je zeker humanist kunt noemen, voelen zich daardoor niet meer thuis bij het HV."

Geldt dat ook voor uzelf?

"Ja. Het Humanistisch Verbond zou zich moeten aansluiten bij christelijke en andere organisaties die zich met humanisme bezighouden. Het zou moeten veranderen in een platform voor antiek, christelijk en erasmiaans humanisme. Ik zou mij daar onmiddellijk bij aansluiten."

Wat is nu nog het belang van een organisatie die zich bezighoudt met het humanistische gedachtegoed?

"Alleen dankzij dergelijke organisaties kunnen wij de barbaar in ons buiten de poort houden. Een samenleving verkeert in de problemen wanneer zij er niet zijn. Helaas hebben allerlei clubs die tot de belangrijke cultuurdragers behoren het moeilijk. Niet alleen het Humanistisch Verbond, maar ook politieke partijen, vrijmetselaars, kerken zie je leeglopen - en wat overblijft is ouder dan zestig. Die leegloop is zorgelijk

omdat dergelijke instituten, naast gezinnen, de persoonlijke morele discipline moeten en kunnen bevorderen."

Is die leegloop de schuld van de organisaties zelf?

"Deels. De organisaties zijn erfenissen uit het verzuilde tijdperk. De gestaalde kaders hebben nogal eens moeite om te veranderen en soms zijn veranderingen nodig om mensen te blijven aanspreken. Maar het is zeker ook zo dat jongeren decadent zijn en geen serieuze instelling meer hebben. Natuurlijk zijn muziek, geld en de andere sekse leuk, maar de pijlers van een beschaving zijn ze niet."

Met welke thema's zou het humanisme zich nu moeten bezighouden?

"Dat kan een hele lijst zijn. Maar een centraal idee is dat van de humanitas: het cultiveren van wellevendheid, vriendelijkheid, van morele opvoeding en scholing. Opvoeding is belangrijk in de humanistische traditie, omdat alles wat niet dierlijk is in de mens gecultiveerd moet worden."

MIRJAM SCHÖTTELNDREIER (1959) werkt voor de Volkskrant op de redactie Onderwijs & Samenleving. Zij publiceerde 'Je werk of je leven' en 'Monsters van kinderen, draken van ouders'.

Wat is het belang van een organisatie die zich bezighoudt met levensbeschouwelijk humanisme?

"Moeilijke vraag. De sociale opdracht van het humanisme -spreiding van kennis, macht, inkomen, dat soort dingen- is in onze samenleving namelijk een gezamenlijk project geworden. Dat succes lijkt voor het georganiseerde humanisme een nederlaag. De humanistische manier van denken is zo algemeen aanvaard dat daar geen aparte organisatie meer voor nodig is. Ik kan mij goed voorstellen dat dat een beetje zuur is voor diegene die in een ander tijdperk strijd hebben moeten leveren voor bijvoorbeeld euthanasie of gelijke rechten voor homo's. Zij wachten misschien nog op wat krediet of een klopje op de schouder."

Moet het Humanistisch Verbond zichzelf opheffen?

"Ik zie geen directe aanleiding voor een dramatisch opheffingscongres. Het is wel leuk en sympathiek als een organisatie als het Humanistisch Verbond blijft bestaan. Maar het is wél zo dat de discussies waar humanisten zich vanouds in mengden nu ook wel door anderen gevoerd worden. Misschien moet het Humanistisch Verbond gaan aanvaarden dat hun belangrijke historische taak er echt op zit. Het zou nu meer gaan om een sfeer die de vereniging bestaansrecht geeft. Om een sociale groep waar mensen zich in herkennen en bij willen horen. Zolang er mensen zijn die zich om die reden willen verenigen en de boel levend houden omdat zij dat zelf belangrijk vinden, is dat natuurlijk prima."

Klein maar fijn?

"Ja, je moet geen gekke dingen gaan doen. Waar ik een beetje huiverig voor ben zijn de wanhopige pogingen van organisaties om jongeren aan zich te binden. Je moet bij wijze van spreken geen beatmis gaan aanbieden. Blijf jezelf trouw. Humanisme heeft geen sexy uitstraling en daar moet je je bij neerleggen. Ik geloof dat jongere generaties welis-

waar behoefte hebben aan plekken om na te denken en te brainstormen, maar die niet zoeken in oude structuren."

Ziet u nog specifieke thema's waar het humanisme zich mee bezig zou moeten houden?

"Ik weet het niet. Ik kan wel een onderwerp noemen -bijvoorbeeld dat humanisten zich moeten uitspreken over homoparen die kinderen willen-, maar dat is wat gekunsteld. Misschien hebben we in ons denken over een onderwerp als bijvoorbeeld euthanasie behoorlijk wat te danken aan de inbreng van humanisten. Maar ik betwijfel of de bijdrage van een specifieke levensbeschouwelijke groep vandaag de dag nodig is. Het zit niet in de onderwerpen. Humanisme is een manier van denken die zo algemeen aanvaard is dat ik mij afvraag of het weer een apart denkgoed kan worden. Bovendien is het een nogal globaal kader voor veel discussies. Neem bijvoorbeeld het debat over multiculturaliteit. Of je in dat debat nu kiest voor integratie of separatie, beide opvattingen hebben wortels in de humanistische traditie. Beide kun je humanistisch noemen, maar het is de vraag of dat de discussie veel verder brengt."

De socioloog **WIJNAND DUYVENDAK** (1957) werkt sinds 1993 voor Milieudefensie. In 2000 werd hij directeur.

Kent u het Humanistisch Verbond?

"Jazeker. Tijdens de voorbereiding op ons gesprek dacht ik: organisaties als het Humanistisch Verbond zijn vooral van belang op het moment dat er een conflict is met ander heersend gedachtengoed. Dertig, veertig jaar geleden was de christelijke manier van denken in de samenleving dominant. Maar dat is allang niet meer zo. De strijd op algemeen maatschappelijke thema's is gestreden. Op dit moment is het Humanistisch Verbond dus minder noodzakelijk dan een aantal decennia geleden."

Zou het helpen om de organisatievorm aan te passen?

"Ja, dat zal wel moeten. De tijd dat je voor het leven lid werd van een omroep, partij of vereniging is voorbij. Dat geldt ook voor ons. Mensen zien een project of een actie zitten en willen een tijd meedoen. Ze hebben een jaar tijd, geld en dan komen ze naar je toe. Daar moet je dan wel op inspelen, je moet ze iets te bieden hebben. Maatwerk, dus. Dat vergt een enorme omslag van denken en doen binnen organisaties en daar zit ook Milieudefensie middenin. Ik heb het dan wel over de vorm. Wij vinden het van groot belang dat de leden betrokken blijven bij de besluitvorming. Het moet niet zo zijn dat professionals de dienst uitmaken en leden geen stem meer hebben in de handel en wandel van Milieudefensie."

Is er nog wel toekomst voor een organisatie die zich bezighoudt met humanisme?

"Ik denk het wel. Allerlei nuttige diensten vind ik belangrijk. Je moet bijvoorbeeld vooral doorgaan met geestelijke verzorging in gevangenissen en ziekenhuizen. En dat geldt natuurlijk ook voor het praktische werk van organisaties als Humanitas en Hivos. Maar ik hecht ook aan de gedachtenkant van het humanisme. Het Humanistisch Verbond zou meer moeten deelnemen aan het maatschappelijk debat. Je zou net als politieke partijen een groep verstandige mensen aan je organisatie moeten binden die in het debat kunnen interveniëren. Een relatief beperkte groep met grote denkracht die opinies kan verwoorden. Dat zou ik hartstikke leuk vinden."

Aan welke onderwerpen denkt u dan?

"Euthanasie is natuurlijk een belangrijk onderwerp. Maar ik zou het ook interessant vinden als nog een partij zich in het debat over natuur en milieu mengt. Je kan daar namelijk over denken vanuit de natuur zelf. Dat dieren, bergen, bossen een intrinsieke waarde hebben waar je rekening mee hebt te houden. Of vanuit het idee van de wereld als schepping, zoals veel christenen doen. Ik kan mij goed voorstellen dat humanisten een denken vanuit de mens voorstaan. Dat je kijkt wat in de omgang met natuur en milieu tot een menswaardig bestaan leidt."

ANNEKE GROEN is sinds eind 1998 directeur van De Rode Hoed. Daarvoor werkte zij als free-lancer onder meer voor de Humanistische Omroep.

Wat is het belang van een organisatie die zich bezighoudt met humanistisch gedachtengoed?

"Organisaties die zich expliciet bezig houden met normen en waarden zijn heel belangrijk. Ik vind dat het Humanistisch Verbond op een leuke en speelse manier aandacht heeft voor maatschappelijke kwesties. Aandacht voor de onderkant van de samenleving, voor groepen mensen die het moeilijk hebben. Het is mooi dat zo'n relatief kleine vereniging er toch in slaagt een beetje aandacht te krijgen voor morele kwesties en levensbeschouwing.

Ik weet niet precies hoe de situatie is bij het HV, maar veel kleine organisaties hebben het nogal moeilijk in deze tijd. De enorme versnippering in Nederland doet daar geen goed aan. Veel organisaties werken op hetzelfde terrein, maar niet of nauwelijks samen. Dat vind ik jammer. De Rode Hoed zoekt voor elk onderwerp samenwerking. Het is financieel aantrekkelijk, je haalt kennis in huis die je zelf niet hebt, en je verbreedt het draagvlak voor een onderwerp, want de partners waarmee je een debat organiseert brengen een achterban, fans of sympathisanten mee. Soms moet je niet je eigen identiteit laten prevaleren. Het gaat uiteindelijk om de zaak en dan moet je wel eens water bij de wijn doen."

Welke thema's zou het Verbond volgens u moeten aansnijden?

"De lijst belangrijke onderwerpen is natuurlijk eindeloos. Sociale controle, milieu, noem maar op. Maar een belangrijk probleem waar we over moeten nadenken is hoe de democratie gehandhaafd kan blijven. Mensen voelen zich steeds minder betrokken bij de georganiseerde politiek - ze worden trouwens sowieso nergens meer lid van. Daar is men nogal eens somber over. We moeten ons afvragen of dat een probleem is, en zo ja, wat er aan gedaan kan worden."

Hoe zou u zelf die vraag beantwoorden?

"Voor een belangrijk deel gaat het om het vinden van nieuwe vormen. Volgens mij valt het met de maatschappelijke betrokkenheid van mensen nogal mee. Als ik een avond organiseer over het multiculturele drama en er komen 500 mensen op af, maakt mij dat niet pessimistisch over de belangstelling van mensen voor maatschappij en politiek. Je moet als organisatie op een goede manier zien in te spelen op de gevoelens die leven. De Rode Hoed probeert morele dilemma's waar het echt om gaat aan de orde te stellen. Maar zonder hoogdravende woorden te gebruiken. Je laat zien wie je bent in wat je doet." **H**

De koers die het Humanistisch Verbond gaat varen, staat op de agenda van de Algemene Ledenvergadering van 21 april. (Aanvang: 10.30 uur. Plaats: Arnhem. Meer informatie: 020 - 521 90 00.)

'Zo'n tachtig violen snerpen bijna door je lijf'

In een korte serie vertellen mensen welke muziek hen emotioneel raakt en waarom. Voor Pim Koenen (27) uit Amsterdam valt alle muziek in het niet bij het werk van Richard Wagner. Wagner moet ook klinken tijdens zijn begrafenis, weet hij nu al.

"Niet veel mensen zullen deze scène gelijk met begrafenismuziek associëren, maar dat doet me niets. Ikzelf voel er heel veel bij en dat is het belangrijkste. Mijn keuze heeft voor een deel ook met mijn karakter te maken. Ik ben iemand die graag op de voorgrond treedt; ik wil mezelf graag laten zien. De muziek van Wagner heeft dat ook. Zijn werk is heel erg aanwezig. Daar kun je niet omheen."

"Op een verzamel-cd voor opera hoorde ik voor het eerst 'Siegmond heiss ich'. Het is een duet tussen een man en een vrouw, dat het slotdeel vormt van de eerste akte van 'Die Walküre', een opera van Richard Wagner uit de opera-cyclus de 'Ring des Nibelungen'.

Na het horen van die scène dacht ik: 'volgens mij bestaat er geen muziek die een meer verwoestende indruk achterlaat dan dit duet'. Het wordt heel intens en mooi gezongen door Lauritz Melchior, in de rol van Siegmund, en Helen Traubel, in de rol van Sieglinde. De opzwepende muziek waarmee de scène eindigt, is meesterlijk. Zo'n tachtig violen snerpen bijna door je lijf."

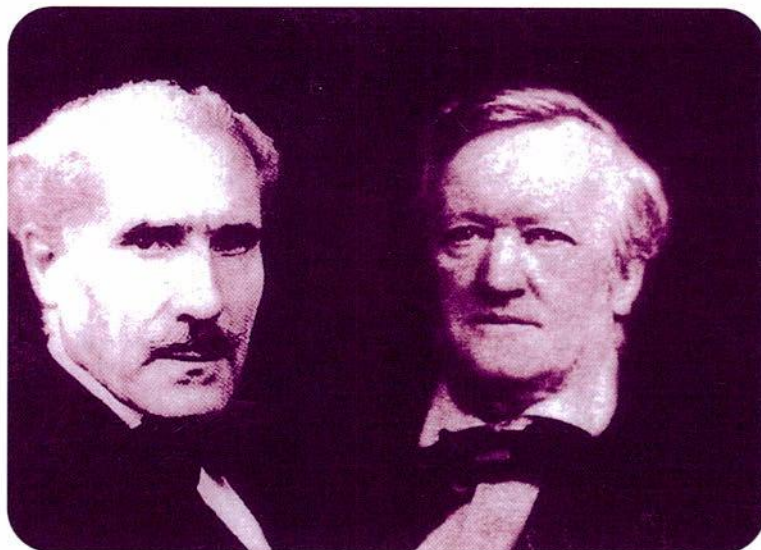
"Pas later las ik het verhaal van de Walküre en de Ring des Nibelungen. Ik ontdekte dat de scène die ik zo mooi vond over een ontmoeting tussen twee verliefde mensen gaat. Siegmund wordt verliefd op zijn zus Sieglinde. De scène sluit af met de strofe 'Es blühe Wälsungenblut', wat zoveel betekent als: 'dit moet wel fout gaan'. Het gaat ook fout. De uitwerking van hun liefde blijft een belangrijke, dramatische rol spelen in de hele Ring-cyclus. Uit de incestueuze hartstocht tussen Siegmund en Sieglinde wordt uiteindelijk een zoon geboren. Deze Siegfried krijgt als taak een heilige ring te bemachtigen. Hij slaagt daar alleen nooit in, omdat hij geboren is uit een onnatuurlijke relatie. Een weerzinwekkend verhaal."

"Als politicoloog ben ik altijd bezig met thema's als macht, verhoudingen en schuld. Voor sommigen is Wagners muziek ook erg politiek beladen en onlosmakelijk verbonden met de muziekvoorkeur van Hitler. Ik kan me daar wel los van maken. Als ik dezelfde smaak als Hitler heb, ben ik Hitler nog niet. Zo geniaal als Wagners muziek is, zo beroerd zijn zijn antisemitische geschriften, die ik ook ken. De muziek heeft wél het meeslepende van een ideologie. Je houdt ervan of je haat het. Juist die politieke lading maakt het voor mij interessant. Er hangt een aureool om zijn muziek heen en met name om de Ring des Nibelungen. Alle muziek in de wereld valt voor mij in het niet bij dit meesterwerk, dat thema's als macht, plicht en liefde zó neerzet. Niet alleen de totale omvang maakt het zo mooi, maar zeker ook het verhaal. Muziek en tekst zijn één."

"Er zijn rollen die op een stem geschreven lijken. Dat is het geval bij Lauritz Melchior en Helen Traubel. Het tempo is soms moordend, maar Melchior blijft zonder moeite overeind tegen een orkest met ruim honderd man. Dat maak je niet vaak mee. De opname die ik heb, is weliswaar oud, maar daardoor ook doorleefder. Op één punt in de scène gaat de muziek van heel 'vol' weer over in een stabiele melodielijn. Er klinkt een soort ontploffing in de orkestbak, waar ik kippenvel van krijg. Vooral aan het einde is het orkest helemaal los. Toscanini, de dirigent, knalt de zweep echt over het orkest heen. Inmiddels heb ik ook tragere uitvoeringen van 'Siegmond heiss ich'. Bijvoorbeeld een uitvoering van Fürtwangler. Die dirigent gebruikt een veel meer op diepte en dramatiek gestoeld tempo. Doorgaans vind ik dat veel mooier dan het rechtmatige van Toscanini, maar in deze climax juist niet."

"Muziek is in mijn leven zó belangrijk, dat ik me zeker tijdens mijn begrafenis geen stilte kan voorstellen. Vandaar dat ik ook geregeld over mijn begrafenismuziek nadenk. Ik zou willen dat het gevoel dat ik erbij heb, exact zo door anderen gevoeld wordt. Ik weet ook wel dat dat een utopie is. Desondanks vind ik dat de aanwezigen op mijn begrafenis toch iets moeten meekrijgen van mijn smaak. Het liefst zou ik er zelf bij willen zijn. Ik heb ook altijd van die hyperdramatische voorstellingen; van hoe het zou moeten gaan. Aan het einde van 'Siegmond heiss ich' zit een enorme klap. Het lijkt me fijn als dan de deurtjes voor de kist dichtklappen of dat de eerste schep zand op dat moment op de kist wordt gegooid. Dan is het gewoon boem... afgelopen." **H**

'Siegmond heiss ich' is de slotscène uit de eerste akte van 'Die Walküre' van Richard Wagner en staat op de cd 'Wagner and Toscanini – Der Ring des Nibelungen' (The 1941 Legendary Recordings from the Ring Cycle with Lauritz Melchior & Helen Traubel), uitgegeven door CEDAR.

HETE BRIJ

Ingezonden brief

Pott (3)

Alweer iemand die zich meent af te moeten zetten tegen het humanisme van vroeger. Wij hadden al een mijnheer Kunneman en een aantal leden van het huidige bestuur die menen dat het humanisme vroeger bestond uit het zich afzetten tegen het christelijke geloof. En dat terwijl vele plaatselijke besturen uit die tijd de beste maatjes waren met de kerken en haar gelovigen. En terwijl het hoofdbestuur uit bijvoorbeeld de jaren zeventig zeer constructieve contacten onderhield met vele protestantse en katholieke theologen (zoals Schillebeeckx).

En nu moeten we in het februarinummer van Humanist van Heleen Pott vernemen dat humanisten zich vroeger wijsmaakten dat de mens toch eigenlijk wel goed was. Terwijl veel humanisten in de oorlog hun leven gewaagd hebben in de strijd tegen barbaarsheid en onderdrukking en voor vrijheid en recht.

En Sartre 'moest niet veel van het humanisme hebben'? Blijkbaar heeft zij er geen kennis van genomen dat Sartre, na zijn roman 'Walging', nu juist het boekje 'l'existentialisme est un humanisme' heeft geschreven! Een boekje overigens dat in de jaren zestig en zeventig door vele studiegroepen van het Humanistisch Verbond in den lande bestudeerd en besproken werd, waarbij wij ons onder meer Sartres idee eigen maakten dat 'wij onszelf zullen moeten vormgeven, wij scheppen ons zelf' en dat 'alleen wij verantwoordelijk zijn'. Dat werd toen een van de peilers van ons humanisme uit die dagen. Een zeer levend en baanbrekend humanisme overigens!

Ik beschouw het als een teken van zwakte dat een aantal humanisten van nu menen zich te moeten afzetten tegen een door henzelf gecreëerd beeld van het verleden dat natuurlijk altijd 'dom, week, arge-loos en anti' was. **Icco van der Willik, Veldhoven.**

Natuurstroom

In het februarinummer van Humanist, in de rubriek 'De Zekerheid', staan een paar meningen over groene of natuurstroom waarop ik graag wil aansluiten. Natuurlijk willen we allemaal duurzame energie. Dat hoeft na de klimaatconferentie en serieuze berichten over het snelle verbruik van onze olie- en gasvoorraden geen nader betoog.

De problematiek moet wel benaderd worden met idealisme én een open oog voor de realiteit. Ik ben ervan overtuigd dat idealisten (gelukkig) overal te vinden zijn, bij de consumenten en bij de energiebedrijven. Maar de laatsten kunnen ongelukkig zijn, omdat ze erachter komen dat de mogelijkheden om hier iets substantieels te bereiken erg tegenvallen. Duurzame energie rendeert economisch niet.

Astronomie, ruimtevaart, informatica en de medische wetenschap hebben de afgelopen vijftig jaar vaak spectaculair gescoord. De energietechniek kenmerkt zich in die tijd door schaalvergroting, efficiencyverbetering en vermindering van schadelijke stoffen in uitlaten.

Ontwikkelingen die voor de toekomst een zekere energievoorziening voor de mensheid kunnen waarborgen, zijn er echter niet. Dit ligt niet aan de mensen die daaraan werken. Het ligt aan de middelen die hier ter beschikking staan. Veel mensen vertonen ten opzichte van de energievoorziening een houding van 'ze-vinden-er-nog-wel-wat-op', maar

die houding is gebaseerd op giswerk en valt op geen enkele wijze te staven met inzichten van deskundigen. Nederland wil in 2020 tien procent van het energieverbruik uit duurzame energie halen, terwijl het totaalverbruik dan volgens verwachting met zeker 25 procent gestegen zal zijn. In 1998 en 1999 nam ons nationale verbruik elk jaar met maar liefst twee procent toe. Milieuorganisaties vinden het wenselijk per jaar bijvoorbeeld twee procent op energie te besparen. Zij hebben echter geen draaiboek met aanwijzingen hoe dat zou moeten, hoeveel duurzame energie daaraan kan bijdragen, et cetera.

Energiemaatschappijen en de overheid noemen als oorzaak dat het niet opschiet met duurzame energie vooral dat de burger niet tegen windmolens en collectoren voor zonnestroom aan wil kijken en de hogere kosten niet kan of wil betalen. Ik vind het niet kies dat op deze aspecten zo de nadruk wordt gelegd. Men schuift de verantwoordelijkheid af op de consument, en wel op de verkeerde manier.

Bij de discussie over duurzame energie moeten voorlichters meer nadruk leggen op de reële mogelijkheden. Ik geef hier een paar getallen. Er is veel, zeer veel ruimte voor nodig. Om in Nederland (slechts) één procent op olie, kolen of gas te besparen, is dertig à veertig vierkante kilometer landoppervlak nodig. Dat is dus zestig à tachtig vierkante kilometer extra per jaar, alleen om die twee procent verbruikersgroei te compenseren. In deze gedachtengang wordt zo'n gebied geheel bezet met windmolens én collectoren voor zonnestroom.

Anders geformuleerd: van de grootste Nederlandse windturbines (zo hoog als de dom van Utrecht) zouden we er per jaar 2000 à 3000 moeten plaatsen om de groei bij te houden. Het gebied beplanten met gewassen voor biomassa zou ook kunnen, maar dat levert extreem veel minder op.

De conclusie is simpel. Het blijft het oude verhaal: minder consumeren, kritischer consumeren, ecoteams die op wetenschappelijke basis consumptiegedrag helpen veranderen, een pers die kritischer wordt op dit punt, een overheid die zich anders opstelt. Economische groei op zich zou minder de doelstelling van het beleid moeten zijn. Maar we durven niet, we kunnen niet!

De beslissing al dan niet groene stroom te nemen past bij al deze overwegingen, maar heeft in het geheel een zeer gering effect. Meer dan negentig procent van ons energieverbruik zien we als burger niet terug in de rekening van onze energieleverancier. Wel verborgen in onze consumptiegoederen. En wie wil daar aankomen? **Gerrit Bos, Enschede.**

De redactie is blij met reacties op Humanist, maar behoudt zich het recht voor brieven niet te plaatsen of in te korten.

Advertentie

Helias

Oriëntatiedag 28 apr.

Opleiding voor Kunstzinnige Therapie

o.l.v. Jan de Kok, 4-jarige deeltijd-
opleiding; muzisch en beeldend,
26 lesdagen per jaar, te Culemborg

Voor folder: Helias, Ridderstr. 186, 4101
ZG Culemborg., Tel.: (0345) 51 85 75,
Fax: (0345) 56 85 24,
E-mail: petra@jandekok.nl

Doorsnee

Ik heb de uitdrukking 'doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg' altijd nogal vreemd gevonden. De Amerikaanse vertaling zou zijn 'wees doorsnee, dan ben je al eccentric genoeg'. Als dat zo zou zijn, dan zou alles wat werkelijk waarde heeft in feite het resultaat zijn van middelmatigheid. Alsof een praktische opstelling en het vermijden van risico kunstwerken mogelijk maken.

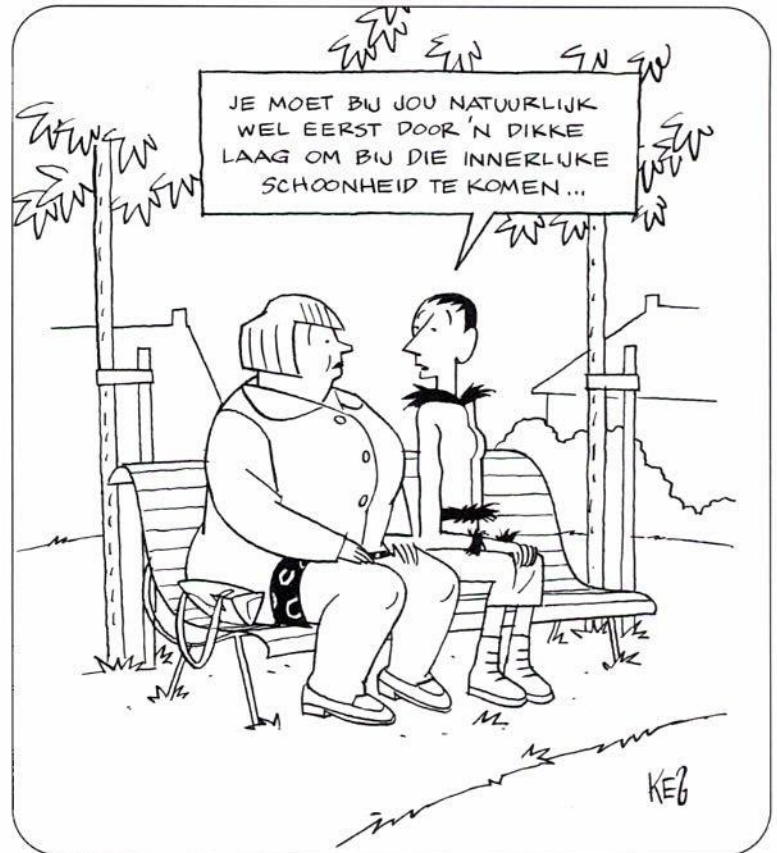
Boekhouders in zaken zijn niet erg succesvol als het aankomt op het doen groeien van de onderneming of het creëren van mogelijkheden. Ze zijn de hoeders van de vlam, maar niet de bron ervan. Juist de creatieve ondernemer, die vaak niet rationeel lijkt te handelen, heeft succes. Kijk naar grote bedrijven. Wat is het eerste dat zij doen als er een vernieuwing moet worden doorgevoerd? Consultants inhuren. Een grote Nederlandse onderneming huurde een bedrijf in om te vertellen wat de verschillende gebruiksmogelijkheden waren voor een nieuw consumentenproduct (de Chipper/Chipknip). Toen ik die consultant vroeg waarom de medewerkers van dat bedrijf die mogelijkheden zelf niet konden bedenken, zei hij: 'Ze hebben geen flauw idee hoe ze dat moeten aanpakken'. We zijn op een punt gekomen dat mensen worden aangenomen omdat ze de boel draaiende kunnen houden, en niet vanwege hun creatieve vermogens. Maar in een periode waarin kennis macht is, moet je welanden rond individuen scheppen, en geen muren. Want die muren verstikken ontwikkelingen, zelfrespect en creativiteit van de werknemers alleen maar.

Uiterst succesvolle ondernemers blijken vaak mensen met visie en een sterke drijfveer. Ze zien kansen in de markt, en pakken die niet alleen maar op een rationele manier aan. Als ze dat wel deden, dan hadden de meeste van deze ondernemingen de moeilijke eerste jaren niet overleefd. Door hun creativiteit vonden ze de oplossingen voor die vroege startmoeilijkheden. Als bedrijven alleen rationeel zouden opereren, dan zou er maar weinig vernieuwing zijn. Rationeel nadenken over de markt zou Sony tot de conclusie hebben gebracht dat niemand er behoefte aan had om rond te lopen met een cassettespeler die hun oren voedde met muziek. Rationaliteit zou George Soros ervan hebben weerhouden om te speculeren op het Britse pond. Waarom zou iemand bij Philips denken dat mensen bereid waren om nog een nieuw geluidsapparaat hun huis binnen te slepen, namelijk een CD-speler? En rationaliteit speelde geen enkele rol in het geval van succesvolle ondernemingen als Ben & Jerry's ijs of de Body Shop.

We zijn allemaal, in meer of mindere mate, in de ban van het idee dat het geen zin heeft om iets nieuws te proberen, omdat het tot nu toe nog geen succes heeft gehad. Een typisch rationalistische reactie. Deze negatieve en regressieve manier van denken verhindert ons om nieuwe uitdagingen aan te gaan en om ons potentieel als individu en organisatie volledig waar te maken. Angst verhindert ons helaas, denk ik, om onze creatieve kant tot bloei te brengen.

Ik heb de volgende stelregel: 'Angst is de belangrijkste hinderpaal voor verandering van de werkvloer.'

Robert Rubinstein is columnist van Humanist. Hij wisselt zijn column af met die van Stella Braam.

Advertentie

Nalaten is iets heel anders dan nalatigheid

Na een overlijden moet snel heel veel geregeld worden. Dat gaat veel makkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het echter moeilijk of onaangenaam om zulke maatregelen te treffen.

De Stichting Steunfonds Humanisme kan -als u dat wenst en in uw testament regelt- optreden als uw executeur-testamentair. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit. Uw wensen staan daarbij centraal.

De Stichting Steunfonds Humanisme is een werkstichting van het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Informatie: (020) 5219000 of via onderstaande bon.

Ja ik wil meer informatie over executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam v/m

adres

pc/plaats

telefoon

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 10938, 1000 RA Amsterdam

ZOOM

Dikdoen

Als twee Franse filosofen van gedachten wisselen over wat wijsheid is 'na de religie en buiten de moraal' staat één ding bij voorbaat vast: dat wordt een erg dik boek. En inderdaad, de dialoog tussen de 'materialist' André Comte-Sponville en de 'humanist' Luc Ferry beslaat bijna zeshonderd bladzijden. Het aardige is, dat de twee het eens zijn over welke filosofische thema's de aandacht verdienen, maar radicaal verschillende benaderingen voorstaan. Comte-Sponville wil als materialist de mens duiden als onderdeel van de natuur, terwijl voor humanist Ferry de mens als denkend, vrij dier toch op een wezenlijke manier verschilt van andere dieren. Deze beide denktradities werken ze steeds in aparte teksten uit voor klassieke filosofische vragen: wat is de natuur, wat is de mens, wat is spiritualiteit. Maar ook: wat te denken van moderne kunst, van de media, van de politiek. De thema's eindigen steeds in een debat tussen de twee en enkele gasten. Dit levert (onbedoeld?) een verrassend toegankelijke, systematische inleiding in de filosofie op.

'Van wijsheid tot schoonheid: dialoog over tien actuele kwesties', door André Comte-Sponville en Luc Ferry. Lemniscaat, f64,50. ISBN 90 5637 227 0.

Helden

"Hoe jongeren Milosevic ten val brachten", is het nieuwsgierigmakende antwoord op de vraag waar de documentaire 'The Making of a Revolution' over gaat. Op uitnodiging van jongerenbeweging Otpor, reisden documentairemakers Eric van den Broek en Katarina Rejger af naar Belgrado. Otpor wilde een leven zonder het eindeloze geweld; dus zonder Milosevic. Hun strategie: door vreedzame acties en humorvolle leuzen de angst en apathie bij hun landgenoten doorbreken en ze ervan overtuigen naar de stembus te gaan, om Milosevic gewelddoos het veld te laten ruimen. Rejger en Van den Broek filmde - zonder dat de Geheime Dienst het door had - hoe de jongeren hun doel bereikten, soms met gevaar voor eigen leven. De apotheose beleven ze samen op 5 oktober: de definitieve val van Milosevic.

'The Making of a Revolution', Humanistische Omroep, 4 april 2001 om 22.40 uur op Ned.1. (herhaling 7 april, 11.00 uur, Ned.1). Er is ook een website: www.otpor.com

Groot verdriet

Ze zijn ten prooi gevallen aan gevaarlijke gekken, ouders zonder gezicht of opgeofferd voor een politiek doel: kinderen, vrienden, familieleden. In haar boek interviewt Ingeborg van Teeseling 22 slachtoffers. Ze zijn verdrietig, maar vooral heel boos om wat hen is overkomen. En daarom voeren ze actie, gaan op bezoek bij wereldleiders, schrijven boeken, houden interviews.

Omstanders mijden mensen die lijden onder een groot verdriet vaak liever. We oordelen over de mate van verdriet die een slachtoffer mag hebben en dat is afhankelijk van hoe vreselijk het is wat diegene is overkomen. Van Teeseling concludeert dat we slecht kunnen accepteren dat 'groot leed nu eenmaal niet te lenigen is'. Solidair moeten we daarom proberen te zijn. 'Niet met het slachtoffer als heilige, maar met het slachtoffer als mens.' Het oog van de storm is een openhartig, helder boek over slachtoffers die het er niet bij laten zitten, op een journalistieke manier benaderd. Het heeft een betrokken, maar zeker niet sentimentele toon.

'Het oog van de storm: slachtoffers in actie', door Ingeborg van Teeseling. L.J. Veen, f 42,50. ISBN 90 204 5814 0.

Kort

Het radioprogramma 'Kwartier Humanisme' is per 1 april helaas ter ziele, maar er is een opvolger: 'Ei van Erasmus'. Op 10 april aandacht voor publicaties uit de humanistische beweging en 24 april het 55-jarig bestaan van het HV. Tweewekelijks van 20.50 tot 21.00 uur, Radio 5, samenstelling: Bert Boelaars.

Klinkt origineel, deze nieuwe komedie op de radio: 'Radio Bergeyk'. Het speelt zich af rondom het wel, maar vooral het wee van een lokaal radio-station. Onderwerpen variëren van burenruzies tot het minderhedenbeleid. Met o.a. Pieter Bouman

en George van Houts. Vanaf 2 april: ma-vrij van 12.45-13.00, radio 747 AM (hh:16.45-17.00)

Van 11 mei t/m 13 mei houdt het Leids Dialoog Centrum samen met het HV een **socratisch gesprek**. Het thema is: 'De mens: ja-zegger of nee-zegger?' (Nietzsche). In een socratisch onderzoek zullen de deelnemers zich kritisch bezinnen op dit thema. Cursusprijs (excl.verblijf): f 210,-. Info en aanmelding: Jos Delnoij, 071-5122771 of ledice@worldonline.nl

'Alle geesten in één klas: **apartheidsbeleid binnen onderwijs** op de helling' is de titel van het debat op 25 april. Debatcentrum Tumult organiseert het, samen met het HV en Forum. Plaats: Hamburgerstraat 9, Utrecht. Aanvang: 20.00. Toegang: f7,50. Info: 030-2332430 of tumult@ision.nl

26 april organiseert de Schorer Stichting een debat voor lesbische en biseksuele vrouwen getiteld: 'Hoe maken wij seks nou 's leuk?' Vragen die aan de orde komen zijn: hoe staan wij onszelf in de weg? Mag ik op jacht gaan? Info en aanmelding: 020-6624206 of helpdesk@sadschorer.nl

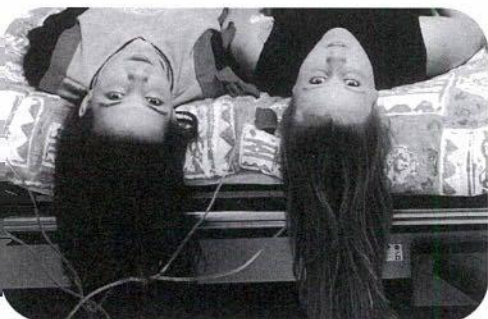
Op 28 april start Human een serie van zes afleveringen over de beleving van **jaloerie**. Het programma 'Jaloers' bestaat uit interviews met bekenden en minder bekenden, afgewisseld met muziek en tv-fragmenten. Nederland 1; 28 april, 5,12, 19, 26 mei en 2 juni van 22.05-22.30. Info: www.jaloers.com

Humanistisch centrum Haaglanden start eind april, begin mei de cursus 'Inleiding in humanisme'. Aanmelding en info: Henriëtte Bastiaans, 070-3505346.

Wachten kijken wachten

V

'Kinderen in Nederland' is het onderwerp en de titel van de gezamenlijk foto-expositie van de drie fotografen, Ardeshir Sourmehi, Gon Buurman en Sarah Wong. Zo'n drie miljoen mensen in Nederland zijn nu kind, en de meesten groeien op in een beschermde wereld met familie. Maar er zijn natuurlijk ook kinderen die om verschillende redenen niet thuis wonen. Bijvoorbeeld ernstig zieke kinderen die dus meer in het ziekenhuis zijn dan thuis, of de kinderen die op de vlucht zijn, alleen of met een familielid. Zij kunnen niet meer doen dan wachten-kijken-wachten. Dit gegeven leverde meer dan genoeg inspiratie op voor de drie fotografen. Sourmehi maakte foto's van vluchtelingkinderen en in opvangcentra. Gon Buurman, die met eerder werk onder meer de Zilveren Camera won, koos voor het kind in relatie tot volwassenen. En Sarah Wong maakte een serie portretten van zieke kinderen getiteld 'The Untouchables'. Een bijzondere expositie met zowel fascinerende, grappige, als zeer ontroerende beelden. 'Kinderen in Nederland' door Gon Buurman, Sarah Wong en Ardeshir Sourmehi. Te zien van 21 maart t/m 15 april in Melkweg Galerie, Marnixstraat 409 in Amsterdam. Openingstijden: wo t/m zo 14.00 – 20.00 uur.

I.M.

GEBONDEN maar toch

op zoek naar warmte
en begrip op niveau

relatiebureau

DCPartner sinds 1994

073 - 5432420 www.dcpartner.nl

Zielezwerper

Huib Afman

V

Op de onlangs verschenen cd-single 'Zielezwerper' staat een vijftal liedjes uit het huidige theaterprogramma van cabaretier Arno van der Heyden. Tot 16 juni aanstaande toert Van der Heyden nog door het land met zijn voorstelling 'Waar spreken we af als we elkaar kwijt zijn'.

'Waar spreken we af' is het vijfde theaterprogramma van Van der Heyden. In zijn voorstelling laat hij zien wat hij kan in messcherpe conferenties, sprankelende improvisaties en als vertolker van melancholieke en meedogenloze liedjes. Zijn conferenties zijn zowel bevlogen als bezopen en gaan over 'het leven' en over hemzelf, maar ook over de mazzel van het niet-jood zijn en over het zigeuner-bloed-transfusie-verhaal van zijn over-over-grootvader. Hedendaagse problemen en dilemma's snijdt hij daarmee op eigen wijze aan. De moderne mens ontbreekt niet in zijn show; de man die gewapend met walkman, laptop en mobiele telefoon verdwaalt in de drukte die hijzelf creëert. De vijf nummers op de cd vormen een selectie uit het aanbod van de liedjes uit dit theaterprogramma. Qua sfeer en inhoud lopen de liedjes sterk uiteen. Ongetwijfeld is dit gedaan om te laten zien hoe Van der Heyden in diversiteit kan uitblinken, maar het heeft ook een nadeel: misschien laat het wel te veel van hem zien in één keer. Zo is het openingsnummer 'Anne Klaar' vooral een lief en vrolijk liedje, dat gaat over een lagere school-liefde. Het nummer 'Kleine Meid' staat daar echter haaks op. Het is een stuk cynischer en speelt in op de angst van ouders om hun kind bij een oppas achter te laten, omdat die er misschien wel eens pedofiele gevoelens op na zou kunnen houden. 'Kleine Meid' zou overigens wel eens een primeur kunnen zijn. Bestaat er al een Nederlandstalig nummer waarin het woord 'DNA-profiel' valt?

Opmerkelijk is het stemgebruik van Van der Heyden. Met name in het nummer 'Zielezwerper' neigt zijn stem bij vlagen sterk naar die van de huidige vader van het Nederlandse cabaret: Robert Long. In dit nummer wordt dat ongetwijfeld nog eens extra versterkt door de prachtige volzinnen en de sterk melancholische muziek. Een luisterlied, zoals Robert Long dat zou kunnen zingen, met een ingetogen rol voor de piano.

De cd-single 'Zielezwerper' (f15,-) met teksten van Arno van der Heyden en muziek van Bas Mulder is te bestellen, en te koop bij de voorstelling 'Waar spreken we af als we elkaar kwijt zijn'. De voorstelling is tot 16 juni te zien in verschillende theaters. Voor meer informatie: Hans Lansink Theaterbureau, telefoon: 050 - 313 19 88 of www.lansink.nl.

DE ZEKERHEID

BSE, mond- en klauwzeer: voedselonveiligheid overspoelt Europa. Trekken mensen zich iets van die voedselonveiligheid aan? Verandert er al iets in hun consumptiepatroon?

INGEBORG SEELEMANN (44), VORMGEVER

Ben jij kritischer geworden over wat je eet sinds er BSE op het Europese vasteland is?

"Nee. Ik ben vegetariër en behoor tot de groep mensen die nu lacht in zijn vuistje. 'I hate to be the one to say I told you so', heet dat niet zo? Ik ben 25 jaar geleden vegetariër geworden. Intuïtief, zeg maar. Niet om die zielige beestjes, dat niet, en die hele bio-industrie bestond toen nog niet. Maar de laatste jaren zie ik steeds meer dat dat een juiste keuze is geweest. Zeker nu. Ik koop zoveel mogelijk in de natuurvoedingswinkel, dus ik geloof niet dat ik veel hoeft te veranderen."

Advertentie

Deeltijd opleiding

psychosociaal werk en counseling

Beroepsopleiding op HBO-niveau
(± 3 1/2 jaar)
Ervaren docenten
Gericht op de praktijk
Klassieke en alternatieve
benadering
Geregistreerde opleiding
Diverse plaatsen in Nederland

Vraag naar gratis brochure en
informatieavonden.

Academie Gradatim
Postbus 40, 9430 AA Westerbork
Telefoon 0593 - 33 24 86
www.gradatim.nl
e-mail: info@gradatim.nl

Wat is de oplossing voor deze voedselonveiligheid?

"Mensen moeten minder vlees gaan eten. Echt veel minder. Dan kan de veeteelt weer kleinschaliger worden en bovendien biologisch. Het is bovendien efficiënter om zelf gewassen te eten dan ze door dieren te laten eten en die dan op te eten."

Denk je dat mensen minder vlees zullen gaan eten?

"Nou, ik hoor om me heen wel mensen zeggen dat ze vegetariër worden of hun vlees willen beperken. Maar laat ik eerlijk zijn: over een half jaar is iedereen dit weer vergeten. Mensen zijn ook voor Ajax zolang Ajax wint."

MARIEKE JACOBS (40), VERPLEEGKUNDIGE

Ben jij kritischer geworden over wat je eet sinds er BSE op het Europese vasteland is?

"Tot nu toe heb ik alleen wat blikjes knakworstjes weggegooid. In het begin van die BSE-toestand werd gewaarschuwd voor Duitse vleesproducten en die had ik in huis. Dat komt er dus niet meer in. En van ander vlees wordt nu vermeld waar het vandaan komt. Daar let ik wel op. Maar ik vertrouw er ook op dat wat in de winkel ligt goed is. Zojuist keek ik naar berichten over mond- en klauwzeer op het journaal en dacht 'nu moet het echt niet gekker meer worden, want dan moet ik echt iets gaan doen'."

Wat is de oplossing voor deze voedselonveiligheid?

"Ik weet het niet. Kaas en eieren lijkt me geen oplossing. Maar is biologisch gefokt vlees te vertrouwen? Hoe weet ik of je daar geen Creutzfeld-Jacob van krijgt? Het wordt steeds bedreigender en onduidelijker wat goed is en wat niet. Minister Brinkhorst zei net op tv dat het in Nederland allemaal nog in orde is. Nou, dat hoop ik dan maar."

Denk je dat mensen minder vlees zullen gaan eten?

"Nee, ik persoonlijk voorlopig nog niet, maar als het risico te groot wordt heb je geen keus meer. Dan moet je zelf gaan uitzoeken wat goed is en wat niet, en minderen."

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

De Humanist kent u natuurlijk al. U kunt voor f60,- per jaar een abonnement nemen. Een proefabonnement (vijf nummers voor f25,-) is ook mogelijk. Gebruik de bon in dit blad.

U kunt ook donateur van het Steunfonds Humanisme worden. Het Steunfonds is een werkstichting van het HV met als doel het verwerven en beheren van financiële middelen. Als donateur ontvangt u twee keer per jaar informatie over projecten en activiteiten van het HV met een acceptgiro. Zo kunt u per keer beslissen of u een financiële bijdrage wilt geven.

Lid worden van het Humanistisch Verbond biedt nog meer voordelen! U krijgt negen keer per jaar de Humanist in huis. En ontvangt regelmatig nieuws over activiteiten bij u in de buurt. Als lid helpt u bovendien bij het instandhouden van geestelijke verzorging, uitvaartbegeleiding, relatieviering en humanistisch vormingsonderwijs. Het lidmaatschap kost f105,- per jaar; jongeren tot 27 jaar en mensen met een minimuminkomen betalen een lager tarief (resp. f45,- en f60,-). Jongeren hebben hun eigen organisatie, de Jonge Humanisten.

Het HV heeft verschillende folders en brochures die u meer informatie geven. Interesse? Bel publieksvoorlichting 020 - 5219090. Of gebruik de bon in deze Humanist.

Ook de ASN Bank doet aan windhandel

Als u ergens een windmolenpark ziet, zou dat best eens een belegging van de Algemene Spaarbank voor Nederland kunnen zijn. Een vorm van windhandel die model staat voor het doen en laten van de ASN Bank, omdat ze bewust investeert in een schone toekomst. En dat loont. Voor de ruim 155.000 spaarders en beleggers bij de ASN Bank en voor een duurzame samenleving.

Duurzaam belegd, eerlijk verdiend

De ASN Bank belegt de haar toevertrouwde gelden (nu zo'n f 3 miljard) in zaken die een positieve invloed hebben op de kwaliteit van het leven en de samenleving. Dat klinkt idealistisch en dat is het ook. Wat overigens niet wil zeggen dat idealisme niet uitstekend kan samengaan met investeren en renderen. De ASN-spaarvormen bieden u prima rentes. En met de ASN Spaarbankpas kunt u bij alle geldautomaten in Nederland direct contant geld van uw spaarrekening opnemen en pinnen bij aankopen vanaf f 500,-.

ASN Bank: de specialist in ethisch beleggen

Bij de ASN Bank kunt u kiezen uit diverse goed renderende ethische beleggingsfondsen. Toonaangevend is het beursgenoteerde ASN Aandelenfonds, dat met een gemiddeld jaarrendement van ruim 31%* over de afgelopen 5 kalenderjaren,

tot de best presterende wereldwijd beleggende aandelenfondsen in het land behoort. Daarnaast zijn er nog diverse andere aantrekkelijke fondsen, zoals het belastingvrije ASN Groenprojectenfonds en het ASN Obligatiefonds.

De unieke criteria van de ASN Bank

De ASN Bank doet ethisch beleggen er niet een beetje bij, maar het zit haar al sinds de oprichting in 1960 in het bloed. Mensenrechten, natuur en milieu, de Derde Wereld en het algemeen welzijn van mens en dier zijn enkele van de toetsstenen bij investeringen. Zodat u bijdraagt aan een wereld zonder kernenergie, kinderarbeid, bio-industrie of oorlogsgeweld als u zaken doet met de ASN Bank.

Sparen en beleggen vanuit huis

De ASN Bank is gespecialiseerd in spaar- en beleggingsproducten en hypotheek. Uw bankzaken doet u gewoon thuis. Via uw huidige bank- of girorekening (betaalrekening) kunt u gemakkelijk en snel geld overmaken naar of opnemen van uw speciale rekening bij de ASN Bank. Dat kan zowel per post, telefonisch als via internet. Wilt u meer weten? Vul dan snel de bon in voor een gratis informatiepakket of bezoek de website: www.asnbank.nl

ASN Bank

DUURZAAM BELEGD, EERLIJK VERDIEND

Ja, ik wil meer weten over de ASN-aanpak en over:

- ☐ ASN-spaarvormen
- ☐ ASN-beleggingsfondsen
- ☐ ASN-hypotheekvormen
- ☐ ASN-online bankieren
- ☐ Renteschenking aan het Humanistisch Verbond

Naam

m/v

Adres

Postcode

Plaats

107-01

Stuur deze bon in een ongefrankeerde envelop naar de ASN Bank, Antwoordnummer 1188, 2501 WB DEN HAAG.

Faxen kan ook: 070 - 361 79 48.

Of bel gratis de ASN Informatie- en advieslijn (van maandag t/m vrijdag tussen 8.30 en 17.00 uur):

*Alle ASN-beleggingsfondsen zijn in het bezit van een vergunning op grond van de Wet toezicht beleggingsinstellingen (Wtb). Van deze fondsen is een prospectus op aanvraag verkrijgbaar. De waarde van uw beleggingen kan fluctueren. In het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor de toekomst.

H-NIEUWS

Machtsconflicten

V

Uit het hoofdbestuur

"Ik wil graag mijn mening geven over de rol die religie in allerlei internationale conflicten speelt", zegt Liesbeth Mulder, voorzitter van het Humanistisch Verbond. "Het is een vrij persoonlijk onderwerp, omdat ik hier al mijn hele leven mee worstel. Ik kan me goed voorstellen dat de levensovertuiging die je hebt dermate inspireert, dat je ook denkt dat anderen heel gelukkig zouden zijn als ze diezelfde inspiratiebron zouden delen. Alleen kan ik er niet bij dat er nog steeds mensen zijn die hun levensopvatting dwingend aan anderen opleggen."

Mulder snijdt het onderwerp aan, omdat het voor haar altijd actueel is. Ze vervolgt: "In mijn ogen zijn godsdiensten nooit bedoeld om mensen een ongelukkig leven te laten lijden, maar feitelijk worden ze dus op grote schaal misbruikt, met als gevolg dat mensen de meest ellendige dingen ondergaan. Kijk maar naar de inquisitie, de jodenvervolgung of de recente oorlog op de Balkan. Daar wordt godsdienst de inzet van een oorlog. Ik denk wel eens; gelukkig zijn er uit naam van het Humanistisch Verbond nog nooit oorlogen gevoerd. Maar goed, het humanisme is natuurlijk ook een redelijk bescheiden stroming. Ik snap dat mensen behoefte hebben aan een zingevingskader, maar niet dat dat zingevingskader kan dienen voor het uitmoorden van andere mensen. Dat is ook een belangrijke reden waarom ik humanist ben".

Mulder ziet voor humanisten een rol weggelegd, zij het op kleine schaal. Om invulling aan haar machteloze gevoel te geven, nam ze voor het Humanistisch Verbond zitting in het Comité van Aanbeveling van de Landelijke Actie voor Steun aan de Molukken; de Indonesische provincie waar godsdienst al jaren inzet is van een machtsconflict.

"Op verzoek van meneer Lilipali, oud kamerlid van de PvdA, heb ik dat gedaan. Het idee achter dat Landelijke Actiecomité sprak me aan. Meneer Lilipali wilde namelijk gezamenlijk, liefst met alle levensbeschouwelijke organisaties uit Nederland, die steun aan de Molukken organiseren. Daar hoort het humanisme dus ook bij.

Dat je door deel te nemen aan zo'n actiecomité het machtsconflict op de Molukken in een klap oplost, is natuurlijk een illusie. Maar je kunt mensen wel helpen. Daarnaast kun je een voorbeeld stellen. Dat vind ik vooral belangrijk. Je kunt op die manier namelijk laten zien dat verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen samen tot samenwerking kunnen leiden. Zelfs als de oorsprong van je inspiratie heel erg verschillend is. Je kan dan namelijk tot de ontdekking komen dat er altijd wel normen en waarden zijn die je deelt. Zeker als het om concrete vertalingen in activiteiten gaat. Je maakt je juist sterk door de handen ineen te slaan. Daarmee krijgt zo'n comité een soort signaalfunctie. De hele wereld verbeteren lukt niet, maar het betekent ook niet dat je een dergelijk probleem langs je heen moet laten gaan."

Sprekend Jack van Schaik

V

Jack van Schaik is 77 jaar en woont in Canada. 50 jaar geleden was hij al lid van het HV, sinds kort meldde hij zich weer aan en leest dus 'Humanist'.

Favoriet personage...

De laatste tijd is Isaiah Berlin een van de personen die tot mijn verbeelding spreekt. Hij was een man waar niemand een etiket voor kon vinden. Hij nam bijvoorbeeld niet aan dat vrijheid voor een Oxford Don iets anders was dan voor een Egyptisch boertje.

Dagelijkse ergernis...

De ingezonden stukken van de neo-conservatieven. In hun ideale maatschappij zouden alle activiteiten in private handen moeten zijn met als enige controle zelfcontrole. Ze herinneren me aan de oude CPN-ers die ook absoluut geen bescheidenheid toonden, en ook geen greintje humor hadden.

Moeilijkste beslissing ooit...

Ik studeerde tropische landbouw en wilde met alle geweld naar Indonesië. Ik heb me geweldig ingespannen voor de onafhankelijkheid, maar toen we die tenslotte vierden, zeiden mijn Indonesische vrienden dat het er voor mij als Nederlander wel eens gevaarlijk kon zijn. Ik ben daarop naar Canada geëmigreerd.

Humanisme is voor mij...

Humanist heeft me even uit mijn lethargie gehaald. Na lezing van het interview met Heleen Pott bedacht ik me dat we voor latere generaties nogal week en argeloos moeten zijn overgekomen. In en na de oorlog realiseerden we ons dat we voor eigenbehoud en het behoud van een draaglijke maatschappij bepaalde gedachten moesten blijven handhaven. Heleen Pott zal me wel steeds grappiger gaan vinden. Ik ga gewoon door met werken aan een betere gemeenschap.

Zomercursus

V

Ook dit jaar is er via het Humanistisch Verbond en de Internationale School voor Wijsbegeerte weer de mogelijkheid om in de zomer een aantal cursussen te volgen. Op het programma staat bijvoorbeeld het thema: 'Identiteit en diversiteit in de multiculturele samenleving' (20-22 juli). Tijdens dit weekend zal nagedacht en gediscussieerd worden over vragen als: wat weten wij van elkaars culturele identiteit? Hoeveel integratie en tolerantie? Ook 'filosofie als levenskunst' (20-24 augustus) is een thema deze zomer. Deelnemers debatteren bijvoorbeeld over de stelling: 'Levensgeluk is geen toeval, we hebben dat zelf in de hand'. Om de discussie in te leiden is een aantal teksten geselecteerd van filosofen die hierover hebben nagedacht. Ook van 20 tot 24 augustus is de cursus 'Creatief Schrijven'. In deze midweek bekwamen de deelnemers zich in het schrijven van een beschouwende tekst over een ter plekke aangereikt filosofisch-humanistisch thema.

Informatie of aanmelding: Humanistisch Verbond, Elly Vreeburg, 020-5219000.